CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 798

Title Śankaravijaya dindima

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No.: 798 Subject: Kāvya.

Title: Śaṅkaravijayadindima.

Author: Dhanapati Scribe: –

Date of the work: – Date of the Ms.: –

Place of the work: – Place of the Ms.: –

Size: 12·3" by 6·9" Extent: 22 foll.

Language: Sanskrit Script: Devanāgarī

Remarks: ——

श्री०॥नमःशर्वायशांतायविमुक्तायजटादिभिः॥निरस्तवाममार्गायर्यतींद्रायकृपालवे ॥ एवंव्यासदर्शनादिकंनिरूप्याचार्यमंडनसंवादंसपरि
करंवर्णयितुमुपक्रमते अथभट्टपादंब्रह्मोपदिश्यतस्यवैष्णवपदप्राप्तेरनंतरंसभगवानूयोगींद्रःमंडनंपंडितंजेतुंशीघ्रंप्रयागात्तीर्थराजात्प्रतस्थेप्रस्था
नंकृतवान् ततःआकाशमार्गेणगच्छन्सःमंडनेनमंडितामलंकृतांमाहिष्मतींपुरंतन्नामकंनगरंआलुलोकेआसमंतादवलोकितवान् उपें० ॥
॥१ ॥ रत्नविचित्रवप्रांविचित्ररत्नैर्हीरकादिभिर्विचित्राःवप्राअट्टालिकायस्यांतांमाहिष्मतींविलोक्यविस्मितंविस्मयंप्राप्तंमानसंमनोयस्य

श्री० ॥ अथाष्टमःसर्गः ॥ अथप्रतस्थेभगवान्प्रयागात्तन्मंडनंपंडितमाशुजेतुं ॥ गच्छन्खस्त्यापुरमालु
लोकेमाहिष्मतींमंडनमंडितांसः॥ १ ॥अवातरद्रत्नविचित्रवप्रांविलोक्यतांविस्मितमानसोसौ॥ पुराणव
त्पुष्करवर्तनीतःपुरोपकंठस्थवनेमनोज्ञे ॥ २ ॥ प्रफुल्लराजीववनेविहारीतरंगरिंगत्कणशीकरार्द्रः ॥ रेवा
मरुत्कंपितसालमालःश्रमापहृद्धाप्यकृतंसिषेवे ॥ ३॥

सअसौयोगींद्रःमनोज्ञेऽतिरम्येपुरोपकंठस्थवनेपुरसमीपस्थवनेपुराणवत्पुराणःपुराणपुरुषोविष्णुस्तद्वत्पुष्करवर्त्तनीतःआकाशमार्गादवातरद
वतीर्णः व्योमपुष्करमंबरं सरणिःपद्धतिःपद्यावर्त्तन्येकपदीतिचेत्यमरः उपेंद्र० ॥ २ ॥ तस्मिन्प्रफुल्लकमलवनेविहारीविहरणशीलस्तरंगे
भ्योरिंगंतोनिःस्रवंतोयेकणशीकराअतिसूक्ष्मांबुकणाः कणोतिसूक्ष्मेधानांशे शीकरंशबलेवातस्तांबुकणयोःपुमानितिमेदिनी तैरार्द्रोरेवाम
रुत्कंपिताःसालानांवृक्षविशेषाणांमालाःपंक्तयोयेनसश्रमापहारकः भाष्यकारंसिषेवेसेवितवान् उ० ॥ ३ ॥

तस्मिन्वनेसश्रीशंकरोविश्रम्यविश्रामंकृत्वाकृतमह्निककर्त्तव्यंयेनतथाभूतःसन्मध्याह्नकालेयत्रसूर्यआयातितत्स्वस्तिकंसिद्धांतशिरोमण्यादौ
प्रसिद्धंतदारोहणशालिनिइनेसूर्येसत्यसौमंडनपंडितस्यौकोगृहंप्रतिगच्छन्सतदीयामंडनपंडितस्यदासीःमार्गेददर्श इंद्र० ॥ ४ ॥ दृष्ट्वाच
किंकृतवानित्यपेक्षायामाहकुत्रेति मंडनपंडितस्यालयोवासस्थानंकुत्रेत्येतास्तस्यदासीःजलानयनार्थंगंत्रीःगमनकर्त्रीःसभाष्यकारःपप्रच्छ
ताश्चापिअद्भुतश्चासौशंकरश्चेत्यद्भुतशंकरस्तमद्भुतत्वंचशंकरत्वेसतिएकवक्त्रद्विनेत्रादिमत्त्वं यद्वाऽद्भुतमनिर्वाच्यंशंसुखंकरोतीतितथातंदृष्ट्वाऽ

तस्मिन्सविश्रम्यकृताह्निकःसन्सस्वस्तिकारोहणशालिनीने ॥ गच्छन्नसौमंडनपंडितौकोदासीस्त
दीयाःसददर्शमार्गे ॥ ४ ॥ कुत्रालयोमंडनपंडितस्येत्येताःसपप्रच्छजलायगंत्रीः ॥ ताश्चापिदृष्ट्वा
द्भुतशंकरंतंसंतोषवत्योदुदुरुत्तरंस्म ॥ ५ ॥ स्वतःप्रमाणंपरतःप्रमाणंकीरांगनायत्रगिरंगिरंति ॥
द्वारस्थनीडांतरसन्निरुद्धाजानीहितन्मंडनपंडितौकः ॥ ६ ॥ फलप्रदंकर्मफलप्रदोजःकीरांगनायत्र
गिरंगिरंति ॥ द्वारस्थनीडांतरसन्निरुद्धाजानीहितन्मंडनपंडितौकः ॥ ७ ॥

वलोक्यसंतोषवत्यउत्तरंप्रतिवचनंददुः अपिशब्देनतादृशशंकरदर्शनंनिकृष्टानामपिसुखजनकमासीत्किमुतोत्कृष्टानामितिसूचितं ॥ ५ ॥
ताभिर्दत्तमुत्तरमुदाहरतित्रिभिः स्वतइति वेदवाक्यंस्वतःप्रमाणमुतपरतःप्रमाणमितिविचारात्मिकांगिरंवाचंयत्रमंडनालयेकीराणांशुकादिप
क्षिणामंगनाअपिद्वारस्थस्यनीडस्यपंजरादिरूपस्यांतरेमध्येसम्यक्निरुद्धाःगिरंतिउच्चारयंतितत्तादृशंमंडनपंडितस्यौकःगृहंजानीहि ॥ ६ ॥
सुखदुःखादिफलप्रदंकर्मकिंवाऽजोजन्मशून्यःसर्वशक्तिःसर्वज्ञःपरमात्मेतिविचारात्मिकांसमानमन्यत् ॥ ७ ॥

किंचजगत्ध्रुवंप्रवाहरूपेणनित्यंनकदाप्यनीदृशंस्यात्किंवाऽध्रुवमनित्यंस्यादितिविचारात्मिकामित्यर्थः ॥८॥ ताभिर्दत्तंप्रतिवचनंश्रुत्वाभगवा
न्भाष्यकारोयत्कृतवांस्तदाह पीत्वेति तासांदासीनामुक्तीर्वचनानिकर्णपुटेनपीत्वाऽवधार्यतस्यमंडनस्यगेहाद्बहिर्गत्वाकवाटैर्गुप्तंरक्षितंदत्त
कवाटंदुर्निवेशंदुर्घटःप्रवेशोयस्मिन्तादृशंतस्यसद्मभवनमवलोक्यसयोगींद्रःयोगशक्त्याव्योमाध्वनाआकाशमार्गेणांगणांतश्चत्वरमध्येऽवा
तरत् ॥ ९ ॥ ततश्चयद्वृत्तंतदाह तदेति तदातस्मिन्नवतरणकालेसयोगींद्रःभूतलमंडनस्यभूलोकालंकारस्यमंडनस्यनिवेशनंवासस्थानंसमग्रं

जगद्ध्रुवंस्याज्जगदध्रुवंस्यात्कीरांगनायत्रगिरंगिरंति ॥ द्वारस्थनीडांतरसन्निरुद्धाजानीहितन्मंडनपंडि
तौकः ॥ ८ ॥ पीत्वातदुक्तीरथतस्यगेहाद्गत्वाबहिःसद्मकवाटगुप्तं ॥ दुर्वेशमालोच्यसयोगशक्त्याव्योमा
ध्वनाऽवातरदंगणांतः ॥ ९ ॥ तदासलेखेंद्रनिकेतनाभंस्फुरन्मरुच्चंचलकेतनाभं ॥ समग्रमालोकतमंडन
स्यनिवेशनंभूतलमंडनस्य ॥ १० ॥ सौधाग्रसंछन्ननभोवकाशंप्रविश्यतत्प्राप्यकवेःसकाशं ॥ वि
द्याविशेषात्तयशःप्रकाशंददर्शतंपद्मजसन्निकाशं ॥ ११ ॥

आलोकतदृष्टवान् निवेशनंविशिनष्टि लेखाःदेवाःलेखाअदितिनंदनाइत्यमरस्तेषामिंद्रस्ययन्निकेतनंगृहंतस्याभाकांतिरिवकांतिर्यस्यतत्दे
वेंद्रगृहतुल्यमित्यर्थःस्फुरतामरुतावायुनाचंचलस्यकेतनस्यकेतोराभायस्मिंस्तत्केतनंतुनिमंत्रणे गृहेकेतौचकृत्येचेतिमेदिनी ॥ १० ॥ सौ
धस्यप्रासादस्याग्रेणाग्रभागेनसंच्छन्नंनभस्तदात्मकोवकाशोयस्मिन्तत्सद्मप्रविश्यकवेःमंडनस्यसकाशंसमीपंप्राप्यतंकविंददर्श कविंविशि
नष्टि विद्यायाविशेषात्सर्वतआधिक्यादात्तःप्राप्तोयशसःप्रकाशोयेनतंपद्मजेनब्रह्मणासमं आ० ॥ ११ ॥

पुनस्तंविशिनष्टि सत्यवत्यास्तनूजमात्मजंव्यासंजैमिनिनासहवर्त्तमानंतपोनिधानंतपोमाहात्म्येनैवश्राद्धविधौयथाविधिनिमंत्र्यतयोर्व्यासजैमिन्योःपादकमलान्यवनेजयंतंप्रक्षालयंतं उ० ॥ १२ ॥ एतादृशंमंडनंदृष्ट्वायत्कृतवान्तदाह तत्रतस्मिन्मंडनगृहेंबरादाकाशादवतीर्यव्यासंजैमिनिंचैषोयोगिश्रेष्ठोयथायोग्यंसमागम्यताभ्यांचोभाभ्यांसहर्षंयथास्यात्तथाभिनंदितोऽभूत् इं० ॥ १३ ॥ अथानंतरंसःमंडनःआकाशमार्गादवतीर्णंमुन्योर्व्यासजैमिन्योरंतिकेसमीपेस्थितंज्ञानमेवशिखाउपवीतंचास्यास्तीतितंशिखोपवीतविवर्जितमितियावत् असौ

तपोमहिम्नैवतपोनिधानंसजैमिनिंसत्यवतीतनूजं ॥ यथाविधिश्राद्धविधौनिमंत्र्यतत्पादपद्मान्यवनेजयंतं ॥ १२॥ तत्रांतरिक्षादवतीर्ययोगिवर्यःसमागम्ययथार्हमेषः ॥ द्वैपायनंजैमिनिमप्युभाभ्यांताभ्यांसहर्षंप्रतिनंदितोभूत् ॥ १३ ॥ अथद्युमार्गादवतीर्णमंतिकेमुन्योःस्थितंज्ञानशिखोपवीतिनं॥ संन्यास्यसावित्यवगत्यसोभवत्प्रवृत्तिशास्त्रैकरतोपिकोपनः ॥ १४ ॥ तदातिरुष्टस्यगृहाश्रमेशितुर्यतीश्वरस्यापिकुतूहलंभृतः ॥ क्रमात्किलैवंबुधशस्तयोस्तयोःप्रश्नोत्तराण्यासुरथोत्तरोत्तरं ॥ १५ ॥

संन्यासीत्यवगत्यबुध्वाप्रवृत्तिशास्त्रैकरतोपिकोपनःकोपयुक्तोऽभवत् अक्रोधनैःशौचपरैःसततंब्रह्मचारिभिःभवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकर्मणीत्यादिप्रवृत्तिशास्त्रेणश्राद्धादिकर्मणिकोपस्यनिषिद्धत्वात्तदभिरतत्वेनकोपायोग्योपीत्यपिशब्दार्थः ॥ उ० ॥ १४ ॥ तदातस्मिन्कालेगृहस्थाश्रमस्येशितुरीश्वरस्यमंडनस्यातिक्रुद्धस्ययतीश्वरस्यचकोपरहितस्यापिकुतूहलंकौतुकंभृतःधारयतःएवंकिलवक्ष्यमाणप्रकारेणबुधश्रेष्ठयोस्तयोरथक्रमेणोत्तरोत्तरंप्रश्नोत्तराणिआसुर्बभूवुः वंश० ॥ १५ ॥ ॥ २ ॥

प्रश्नोत्तराण्युदाहरन्नादौमंडनकर्तृकंप्रश्नमुदाहरति कुतइति मुंडीकुतःगृहद्वाराणांकवाटैःपिहितत्वात्मुंडीश्राद्धकर्मणिद्रष्टुमयाग्योभवान्केनमार्गेणप्रविष्टः एवंमंडनोक्तंश्रुत्वातद्वचनस्यकिंपर्यंतंभवान्मुंडीत्यर्थंप्रकल्प्याह भगवान् आगलात्गलपर्यंतंमुंडीमत्प्रश्नार्थएतेननबुद्धइत्यवगत्यमंडनआह पंथाःमार्गस्तेतवमयापृच्छ्यतेनतुकिंपर्यंतंभवान्मुंडीतिएवमुक्तस्तद्वचनस्यतवपंथानंप्रतिमयाप्रश्नःकृतइत्यर्थंप्रकल्प्याह भगवान् किमाह पंथास्त्वयापृष्टः पंथास्त्वांप्रतिकिमाहकिमुक्तवान् एवंविपरीतंश्रुत्वाकुपितःसन्मंडनआह त्वन्मातेति मयापृष्टःपंथास्त्वन्मातामुंडाइत्याह एवमापृष्टोभगवानुवाच तथैवेति त्वयापृष्टेनपथात्वांप्रतित्वन्मातामुंडेतियदुक्तंतत्तथैवहियस्मात्पंथानंप्रतित्वमपृच्छस्त्वांप्रष्टारंप्रत्येवपंथास्त्वन्मातामुंडेत्याह हेमंडनेतिसंबोधयन्पंडितशिरोमणिस्त्वमिदंज्ञातुंयोग्योसीतिसूचयति तस्मात्त्वन्मातेत्यत्रायंत्व

कुतोमुंड्यागलान्मुंडीपंथास्तेपृच्छ्यतेमया ॥ किमाहपंथास्त्वन्मातामुंडेत्याहतथैवहि॥ १६॥ पंथानंत्वमपृच्छस्त्वांपंथाःप्रत्याहमंडन॥ त्वन्मातेत्यत्रशब्दोयंनमांब्रूयादपृच्छकं॥ १७॥ अहोपीताकिमुसुरानैवश्वेतायतःस्मर॥ किंत्वंजानासितद्वर्णमहंवर्णंभवान्रसं॥ १८॥

च्छब्दःमामपृच्छकंनब्रूयात्मद्वाचकोनभवतीत्यर्थः वक्रोक्तिश्लेषकाकुभ्यामपरार्थत्वकल्पनं ॥ १६ ॥ १७॥ एवमुक्तोऽतिरुष्टःसन्मंडनआहाहोकिमुसुरामदिरापीताकिंत्वयामद्यपानंकृतंअन्यथाविपरीतभाषणंकथंस्यात् एवमाकृष्टोभगवान्तद्वचनस्यसुराकिंसुपीतापीतवर्णेत्यर्थंप्रकल्प्याहनैवेतिसुरापीतापीतवर्णानैवभवति यतःकारणात्श्वेताश्वेतवर्णात्वयानुभूतमप्यर्थंकुतोनस्मरसीत्याशयेनाह स्मरस्मरणंकुरुसुरेतिक्वचित्पाठः एवमुक्तोमंडनआह किमिति तस्याःसुरायावर्णत्वंयतिःकिंजानासितद्वर्णज्ञानंयतेस्तवात्यंतानुचितमित्यर्थः एवमाक्षिप्तोभगवानुवाचाहंवर्णंजानामिभवांस्तुरसंजानातितथाचतद्वर्णज्ञानवानप्यहंनप्रत्यवायीत्वंतुतद्रसानुभविताप्रत्यवायार्हः नसुरांपिबेदितिनिषेधेनपानस्यप्रत्यवायजनकत्वबोधनात्नतुतद्वर्णज्ञानस्येतिभावः ॥ १८ ॥

एवंविपरीतानिवचनानिश्रुत्वाऽतिरुष्टोमंडनआह मत्तइति कलंजंविषलिप्तबाणेनहतस्यमृगस्यमांसं कलंजंनभक्षयेदितिवाक्येननिषिद्धमशि तुंभोकुंशीलमस्येतिसकलंजाश्यभक्ष्यभक्षणशीलोमत्तउन्मत्तोजातः यतोभवान्विपरीतानिभाषते एवमत्याकुष्टोभगवांस्तद्वाक्यस्यमत्तोम त्सकाशाज्जातःकलंजाशीविपरीतानिभाषतइत्यर्थंप्रकल्प्याह सत्यमिति यथापितात्वंकलंजाशीविपरीतानिभाषसेतथात्वत्तस्त्वत्सकाशाज्जा तउत्पन्नःकलंजभुक्विपरीतानिब्रवीतिभाषतइतिसत्यंयथार्थमेवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ एवंपुनःपुनर्विपरीतंभगवद्वाक्यंश्रुत्वाप्रकारांतरेणाक्षिपति कंथामिति गर्दभेनापिदुर्वहांवोढुमशक्यांकंथांवहसितथाचातिभारभूतांकंथांवोढुंसमर्थस्यतेतवशिखायज्ञोपवीताभ्यांकोभारोभविष्यतिन

मत्तोजातःकलंजाशीविपरीतानिभाषते ॥ सत्यंब्रवीतिपितृवत्त्वत्तोजातःकलंजभुक् ॥ १९ ॥ कंथांवहसि दुर्बुद्धेगर्दभेनापिदुर्वहां ॥ शिखायज्ञोपवीताभ्यांकस्तेभारोभविष्यति ॥ २० ॥ कंथांवहामिदुर्बुद्धेतवपित्रा पिदुर्भरां ॥ शिखायज्ञोपवीताभ्यांश्रुतेर्भारोभविष्यति ॥ २१ ॥

कोपीत्यर्थः स्वल्पभारभयादनल्पभारवाहकस्यतवाहोदुर्बुद्धितेतिसूचयन्संबोधयतिहेदुर्बुद्धेइति ॥ २० ॥ एवमाक्षिप्तोभगवानपिकौ तुकादाक्षेपंप्रतिक्षिपन्शिखायज्ञोपवीताभ्यामित्यादेरुत्तरमाहकंथामितितवपित्रापिदुर्भरांस्त्रीभिस्तिरस्कृतेनपुनश्चतास्वेवप्रीतिमतागर्दभेनत वपित्रापिदुर्वहांकंथांशिखायज्ञोपवीतेविहायवहामियतस्ताभ्यांपरीक्ष्यलोकान्कर्मचितान्ब्राह्मणोनिर्वेदमायात् यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्र व्रजेत्ब्रह्मचर्याद्वागृहाद्वावनाद्वासंन्यस्यश्रवणंकुर्यात् नकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअमृतत्वमानशुः अथपरिव्राड्विवर्णवासामुंडोऽपरिग्र हइत्यादिश्रुतेर्भारोभविष्यति सचवैदिकेनावश्यमपाकरणीयः पाठांतरेतुविधिनिषेधात्मिकाश्रुतिर्भारोभविष्यतीत्यर्थः अतस्तद्भारविमोक्षणाय कंथावाहकस्यममसुबुद्धित्वमविदित्वादुर्बुद्धित्वंवदतस्तवाहोदुर्बुद्धितेतिध्वनयन्संबोधयति हेदुर्बुद्धेइति ॥ २१ ॥

संन्यासंविनाब्रह्मनिष्ठतानसिध्यतीतिशिखायज्ञोपवीतेमयात्यक्तेइतिबोधकंभगवद्वाक्यंश्रुत्वामंडनआह त्यक्तेतिस्वांस्वीयांपाणिगृहीतींभा र्यांपरिरक्षणेऽशक्त्याविहायशिष्यपुस्तकभारेच्छोस्तवयाब्रह्मनिष्ठतासाव्याख्याताऽहोलोकेप्रथिता ॥ २२ ॥ एवमाक्षिप्तस्तंप्रत्याक्षिपतिगु रुशुश्रूषणेआलस्यात्गुरोःकुलात्समावर्त्यसमावर्त्तनंविधायस्त्रियःशुश्रूषमाणस्यतवयाकर्मनिष्ठतासाव्याख्याता ॥२३॥ मंडनआह योषितां स्त्रीणांगर्भेस्थितोसिताभिरेवविवर्धितस्त्वंताएवकथंनिंदसीत्यहोहेमूर्खताद्दशस्त्रीकृतोपकारनाशकस्यतवकृतघ्नता ॥२४॥ भगवानुवाच यासां

त्यक्तापाणिगृहीतींस्वामशक्त्यापरिरक्षणे ॥ शिष्यपुस्तकभारेच्छोर्व्याख्याताब्रह्मनिष्ठता ॥ २२ ॥ गुरुशुश्रू षणालस्यात्समावर्त्यगुरोःकुलात् ॥ स्त्रियःशुश्रूषमाणस्यव्याख्याताकर्मनिष्ठता ॥ २३ ॥ स्थितोसियोषि तांगर्भेताभिरेवविवर्धितः ॥ अहोकृतघ्नतामूर्खकथंताएवनिंदसि ॥ २४ ॥ यासांस्तन्यंत्वयापीतंयासांजा तोसियोनितः ॥ तासुमूर्खतमस्त्रीषुपशुवद्रमसेकथं ॥ २५ ॥ वीरहत्यामवाप्तोसिवह्नीनुद्वास्ययत्नतः ॥ आ त्महत्यामवाप्तस्त्वमविदित्वापरंपदं ॥ २६ ॥

योषितांस्तन्यंस्तनभवंपयस्त्वयापीतंयासांचयोनितोजातोसितासुस्त्रीषुहेमूर्खतमपशुवत्कथंरमसे ॥ २५ ॥ मंडनआहवीरेति गार्हपत्याहवनी यदक्षिणाख्यान्वह्नीन्यत्नतःप्रयत्नेनोद्वास्यवीरस्येंद्रस्यहत्यामवाप्तोसितथाचश्रुतिःवीरहावाएषदेवानांयोऽग्नीनुद्वासयतिएवमाकुष्टोभगवानु वाच परंपदंपरमात्मस्वरूपमविदित्वाआत्महत्यामवाप्तःप्राप्तःअसन्नेवसभवत्यसद्ब्रह्मेतिचेद्वेद असूर्यानामतेलोकाअंधेनतमसावृताः तांस्तेप्रेत्या भिगच्छंतियेकेचात्महनोजनाः अन्यथासंतमात्मानंयोन्यथाप्रतिपद्यते किंतेननकृतंपापंचौरेणात्मापहारिणाइत्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः ॥२६॥

एवंवाक्यचातुर्यैणप्रतिबद्धोमंडनःप्रकारांतरेणाक्षिपति दौवारिकानद्वारपालान्वंचयित्वाचौरवत्कथमागतः प्रत्याक्षिपतिभगवान् भिक्षुभ्योऽन्नंतेषांभागमदत्वास्तेनवत्कथंभोक्ष्यसे ॥२७॥ एवंप्रत्युत्तरैःपराजितोवक्तुमशक्तःसन्मंडनआह संप्रतिइदानींकर्मकालेऽहंमूर्खेणत्वयासंभाष्योभाषणयोग्योनभवामि एवमुक्तोभगवानुवाच यतौपाठविच्छेदेभंगेनभेदेनविसंधिनाभाषणकर्त्रात्वयाऽहोज्ञानंप्रकटितं ॥२८॥ मंडन
॥ ४ ॥ आह यतेस्तवभंगेप्रवृत्तस्यममतत्सूचकोयतिभंगोनदोषभाक्दोषयुक्तोनभवतीत्यर्थः एवमुक्तोभगवानुवाच यतिभंगेप्रवृत्तस्येत्यत्रयतेःसका

दौवारिकान्वंचयित्वाकथंस्तेनवदागतः॥ भिक्षुभ्योन्नमदत्वात्वंस्तेनवद्भोक्ष्यसेकथं ॥ २७॥ कर्मकालेन संभाष्यअहंमूर्खेणसंप्रति ॥ अहोप्रकटितंज्ञानंयतिभंगेनभाषिणा ॥ २८॥ यतिभंगेप्रवृत्तस्ययतिभंगोन दोषभाक् ॥ यतिभंगेप्रवृत्तस्यपंचम्यंतंसमस्यतां ॥ २९ ॥ क्वब्रह्मक्वचदुर्मेधाःक्वसंन्यासःक्वाकलिः॥ स्वाद्वन्नभक्ष्यकामेनवेषोयंयोगिनांधृतः ॥ ३०.॥ क्वस्वर्गःक्वदुराचारःक्वाग्निहोत्रंक्ववाकलिः॥ मन्येमैथुनकामेनवेषोयंकर्मिणांधृतः ॥ ३१ ॥ इत्यादिदुर्वाक्यगणंब्रुवाणेरोषेणसाहंकृतिविश्वरूपे ॥ श्रीशंकरेवक्तरितस्य तस्योत्तरंचकौतूहलतश्चचारु॥ ३२ ॥

शाद्भंगइतिपंचम्यंतंसमस्यतांनतुषष्ठ्यंतं तथाचयतेःसकाशाद्भंगेजयविपर्ययेसतिप्रवृत्तस्ययतिभंगोदोषभाग्नभवतीतित्वद्वाक्यार्थः ॥ २९॥ मंडनआहक्वेति ॥ ३० ॥ भगवानुवाचक्वस्वर्गइति ॥ ३१ ॥ उपसंहरति इत्यादिदुर्वाक्यगणंसाहंकृतिविश्वरूपेरोषेणब्रुवाणेश्रीशंकरेचतस्यतस्यवचनस्योत्तरंचारुसुंदरंकौतुकादेवनतुकोपाद्वक्तरिसतितंमंडनंव्यासोऽब्रवीदितिपरेणान्वयःआदिपदेन किंजडोजडतांदेहेभौतिकेन ॥ ४॥
चिदात्मनि किमभाग्योसियत्यर्चारहितोऽभाग्यउच्यते किंदूषकोसिपापेनदूषितोजायतेनरः चोरैरुपाश्रितःकिंत्वंसतुषड्वर्गपीडितः अप्रार्थितःकिमर्थंत्वंसमायातोगृहेमम तवभाग्यवशाद्विष्णुरहमत्रसमागतइत्यादिवाक्यजातंग्राह्यं उप० ॥ ३२॥

सस्मितेनजैमिनिनेक्षितंतंमंडनंव्यासउवाच हेवत्सज्ञातंसाक्षात्कृतमात्मतत्वंयेनतंधुताःविगताःपुत्रदारलोकेषणायस्मात्तंयमिनंप्रतियद्दुर्वचःजल्पसिइयमनिंदितात्मनामाचारणाआचारोनभवति इंद्रवज्रा० ॥ ३३ ॥ तथाचानिंदितात्मात्वमेवंकर्तुंयोग्योसीत्याहासौयतिःस्वयमेव विष्णुरागतःइतिमत्वाज्ञातात्मतत्वंधुतैषणंयमिनमिममाशुशीघ्रंत्वंसंमंत्रय इत्येवंप्रकारेणाश्रवंवचनस्थितं आश्रवोंगीकृतौक्लेशेनान्यवद्वचनस्थितइतिमेदिनी ज्ञातविधिप्रतीतंप्रख्याततंमंडनंसुध्ययणीर्मुनिर्व्यासःसाधुयथास्यात्तथाऽशिषत्शिक्षणंकृतवान् इं० ॥ ३४ ॥ अथव्या

तंमंडनंसस्मितजैमिनीक्षितंव्यासोब्रवीज्जल्पसिवत्सदुर्वचः ॥ आचारणानेयमनिंदितात्मनांज्ञातात्मतत्वंयमिनंधुतैषणं ॥ ३३ ॥ अभ्यागतोसौस्वयमेवविष्णुरित्येवमत्वाशुनिमंत्रयत्वं ॥ इत्याश्रवंज्ञातविधिं प्रतीतंसुध्यग्रणीःसाध्वशिषन्मुनिस्तं ॥ ३४॥ अथोपसंस्पृश्यजलंसशांतःससंभ्रमंमंडनपंडितोपि॥ व्यासाज्ञयाशास्त्रविदर्चयित्वान्यमंत्रयद्भैक्ष्यकृतेमहर्षिं ॥ ३५ ॥ सचाब्रवीत्सौम्यविवादभिक्षामिच्छन्भवत्सन्निधिमागतोस्मि॥ सान्योन्यशिष्यत्वपणाप्रदेयानास्त्यादरःप्राक्तनभक्तभैक्ष्ये॥ ३६॥

सकृतशिक्षानंतरंसमंडनपंडितोपिशांतःसन्जलंउपसंस्पृश्याचमनादिकंकृत्वाव्यासाज्ञयास्वयंचशास्त्रवित्महर्षिशंकराचार्यमर्चयित्वाभैक्ष्यकृतेभैक्ष्यार्थंन्यमंत्रयत् उप० ॥ ३५ ॥ एवंभैक्ष्यकृतेमंडनेननिमंत्रितोमहर्षिःकिमुक्तवानित्यतआह सचमहर्षिरब्रवीत् हेसौम्यप्रियदर्शनविवादभिक्षामिच्छन्भवत्सन्निधितवसमीपमागतोस्मितस्मात्सावादभिक्षाऽन्योन्यशिष्यत्वपणाप्रदेयाप्राकृतान्नभैक्ष्येतुममादरोनास्ति ॥ ३६ ॥

ननुवादवादांस्त्यजेत्तर्कान्नपक्षंकंचनाश्रयेदितिसंन्यासिनस्तवनिषिद्धांवादभिक्षांकथंयाचसइतिचेत्तत्राह ममेति श्रुतिशिरसांवेदांतानांपंथा मार्गस्तस्यविस्तृतिंविस्तारंविनाममकिंचिदपिध्रुवमीप्सितमजस्रमाप्तुमिष्टंनभवति तथाचस्वख्यात्याद्यर्थंवादाद्याश्रयणनिषेधपरमुदाहृतवाक्यंनतूक्तप्रयोजनवादाश्रयणनिषेधपरं एतादृशवादस्यलोकोपकारकत्वात्सपंथाःभवएवतापःदुःखंसंसारसंबंध्यध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकलक्षणंदुःखमितिवा तस्यहिमद्युतिश्चंद्रः औष्ण्यनिवृत्तिपूर्वकशैत्यजनकहिमद्युतिवत्निखिलदुःखनिवृत्तिपूर्वकपरमानंदप्रापकइत्य

ममनकिंचिदपिध्रुवमीप्सितंश्रुतिशिरःपथविस्तृतिमंतरा ॥ अवहितेनमखेष्ववधीरितःसभवताभवताप हिमद्युतिः ॥ ३७ ॥ जगतिसंप्रतितंप्रथयाम्यहंसमभिभूयसमस्तविवादिनं ॥ त्वमपिसंश्रयमेमतमुत्तमंविगदवावदवास्मिजितस्त्विति ॥ ३८ ॥ इतियतिप्रवरस्यनिशम्यतद्वचनमर्थवदागतविस्मयः ॥ परिभवेननवेनमहायशाःसनिजगौनिजगौरवमास्थितः ॥ ३९ ॥ अपिसहस्रमुखेफणिनामकेनविजितस्त्वितिजातुफणत्ययं ॥ नचविहायमतंश्रुतिसम्मतंमुनिमतेनिपतेत्परिकल्पिते ॥ ४० ॥

र्थः मखेषुयज्ञेष्ववहितेनसावधानेनभवताऽवधीरितस्तिरस्कृतः द्रुत० ॥३७॥ अतोयोवेदांतमार्गोभवदादिभिरवधीरितस्तमहंसमस्तविवादिनं सम्यगभिभूयतिरस्कृत्यजगतिप्रथयामिसर्वोत्कृष्टत्वेनप्रकटीकरोमि तस्मात्त्वमपिमेमतंवेदांतसिद्धांतत्वादुत्तमंसंश्रयविगदवायद्वाविवादंकुरुजितस्त्वितिजितोस्मीत्येवंवावद ॥३८॥ इतियतिप्रवरस्यतत्तादृश्यमर्थवद्वचोऽर्थयुक्तंवचनंनिशम्यश्रुत्वानवेनापूर्वेणपरिभवेनतिरस्कारेणागतविस्मयःप्राप्तविस्मयःसमंडनोनिजगौरवमास्थितोनिजगौजगाद ॥ ३९ ॥ सहस्रमुखेफणिनामकेशेषनागेसत्यप्ययंमंडनोजातुकदाचित्विजितइतितुनफणतिनैववदत्यतोयंवेदसम्मतंमतंविहायपरिकल्पितेमुनेर्व्यासस्यतववामतेनचनिपतेत् ॥ ४० ॥

इदंतुमदभिलषितमेवसिद्धमित्याशयेनाहअपिकदाचित्कश्चनकोविदःपंडितउदेष्यतिरसेनसहितासरसासाचासौवादकथाचसापिकदाचित्भविष्यतिइतिकुतूहलिनोममाहोऽद्यायंजयमहोजयोत्सवःस्वयमागतः ॥ ४१ ॥ तस्मात्संप्रतिइदानीमावयोर्वादकथाभवतु जायमानयाचवादकथयाशास्त्रपरिश्रमःफलतु सफलोभवतुबहुकालमारभ्याभिलाषास्पदाऽमृततुल्यावादकथाग्रहीतुंयोग्यैवेत्याशयेनाह स्वयमेवोपनतासमीपमागतातवनवीनाअननुभूतपूर्वासुधा वसुधाभवनेनभूमिनिवासिनामर्त्येनकिंनगृह्यतेऽपितुगृह्यतएवेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ स्वगौरवंद्यो

अपिकदाचिदुदेष्यतिकोविदःसरसवादकथापिभविष्यति ॥ इतिकुतूहलिनोममसर्वदाजयमहोयमहोस्वयमागतः ॥ ४१ ॥ भवतुसंप्रतिवादकथावयोःफलतुपुष्कलशास्त्रपरिश्रमः ॥ उपनतास्वयमेवनगृह्यतेनवसुधावसुधावसथेनकिं ॥ ४२ ॥ अयमहंयमहंतुरपिस्वयंशमयितामयितावकसद्गिरां ॥ सुकलहंकलहंसकलाभृतांदिशसुधांशुसुधामलसत्तनो ॥ ४३ ॥

तयनृत्वस्मिन्वादात्मकंसुकलहंप्रार्थयते अयमहंमंडनःयमस्यमृत्योर्हंतुरीश्वरस्यापिशमयिता ईश्वरस्ययमहंतृत्वंतुमृत्युर्यस्योपसेवनमितिश्रुतिसिद्धं निरीश्वरवादिमीमांसकत्वादीश्वरोनास्तीतिस्थापनेनतस्यापिस्वयंशमनकर्त्ता एतादृशेमयिकलहंसानांकलाबिभ्रतीतितास्तासांकलहंसकलाभृतांतावकसद्गिरांसुकलहंदिशईरय एतस्मिन्योग्योसीतिसूचयन्संबोधयति सुधांशोश्चंद्रस्ययत्सुधामतद्वल्लसंतीद्योत्यमानातनूर्यस्यतस्यसंबोधनंहेसुधांशुसुधामलसत्तनोइति ॥ ४३ ॥

ममवाक्चातुर्यमज्ञात्वामयासहवादमिच्छसीतिसूचयन्नाहापितुदुर्हृदयानांस्मयोगर्वएवकाननंवनंतस्यक्षतौछेदनेकठोरकुठारधुरंधराकठोर कुठारतुल्याअनुगतान्यनुसृतान्यखिलदर्शनानिसर्वशास्त्राणिययाऽनुगतान्यनुस्यूतान्यखिलदर्शनानियस्यामितिवा एवंविधाममपटुताचा तुरीननुनिश्चयेनतेतवश्रवणस्यकर्णस्यांतिकंसमीपंनगतानप्राप्तायतोमत्तोवादभिक्षांयाचसइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ किंचात्यल्पमिति हेमुनेयदि तववाददित्सुतावाददानेच्छुत्वंतर्हिवादभैक्ष्यंप्रकुर्वइत्येतद्भवताऽत्यल्पमीरितंकथितंयतोऽहंश्रुतायावादवार्त्तातयैवयाचनांविनैववादंकर्तुंगतो द्यमःप्राप्तोद्यमः इदंकुतइत्यतआह यतइयंवादवार्त्ताचिरेप्सिताचिरकालादाप्तुमिष्टा तर्हिकिमितिकेनचिद्वादोनकृतइतितत्राह वदिता

अपितुदुर्हृदयस्मयकाननक्षतिकठोरकुठारधुरंधरा ॥ नपटुताममतेश्रवणांतिकंननुगतानुगताखिलदर्शना ॥ ४४ ॥ अत्यल्पमेतद्भवतेरितंमुनेभैक्ष्यंप्रकुर्वेयदिवाददित्सुता ॥ गतोद्यमोहंश्रुतवादवार्तयाचिरेप्सितेयंवदितानकश्चन ॥ ४५ ॥ वादंकरिष्यामिनसंदिहेत्रजयाजयौनौवदितानकश्चित् ॥ नकंठशोषैकफलोविवादोमिथोजिगीषूकुरुतस्तुवादं ॥ ४६ ॥ वादेहिवादिप्रतिवादिनौद्वौविपक्षपक्षग्रहणंविधत्तः ॥ कानौप्रतिज्ञावदतोश्चतस्यांकिंमानमिष्टंवदकःस्वभावः ॥ ४७ ॥

वादकर्त्तानकश्चनकोपिनमिलितइत्यर्थः उ० ॥ ४५ ॥ वादंकरिष्यामिअत्रवादकरणेनसंदिहेसंदेहंनकरोमिपरंतुनौआवयोर्जयाजयौ अयंजयंप्राप्तोऽयंतुपराजयमितिवदिताकश्चिन्मध्यस्थोनभवतिचेन्नेत्याह यतआवयोर्विवादःकंठस्यशोषएवैकंफलंयस्यसकंठशोषैकफलोनभवति तुशब्दोप्यर्थःहियस्मात्परस्परंविजिगीषूविवादंकुरुतअतइत्यर्थः ॥ ४६ ॥ वादरीतिंदर्शयति हियस्मात्वादेवादिप्रतिवादिनौ द्वौविपक्षपक्षयोर्ग्रहणंविधत्तःइतिरीतिस्तस्मान्नौआवयोर्विवदतोःप्रतिज्ञाका तस्यांप्रतिज्ञायांमानंप्रमाणंकिमिष्टंस्वभावःस्वीयोभावोऽभिप्रायः ॥ ४७ ॥

कःपार्ष्णिकःसमीपस्थोमध्यस्थःकइतिसर्वंवदकिंचाहंगृहमेधिसत्तमस्त्वंतुवदतामनुत्तमोभिक्षुराजस्तस्मादावांनौजयाजयौसपणौविधीयतां ततःपरंद्वावपिसुस्मितौवदाव वादंकरवाव ॥ ४८ ॥ एवंप्रागल्भ्यपूर्वकमुक्त्वानम्रतापूर्वकमाहाद्याहमतिधन्योस्मियद्यस्मादार्यपादोभवान्मयासहविवादमभ्यर्थयतेप्रार्थयते ॥ ४९ ॥ वादकथाश्वएवभविष्यतइतितथैवस्मितयुक्तेनशंकरेणसूक्तेसति हेमुनींद्रौतस्यविवादस्य

कःपार्ष्णिकोहंगृहमेधिसत्तमंस्त्वंभिक्षुराजोवदतामनुत्तमः ॥ जयाजयौनौसपणौविधीयतांततःपरंसाधुवदावसुस्मितौ ॥ ४८ ॥ अद्यातिधन्योस्मियदार्यपादोमयासहाभ्यर्थयतेविवादं ॥ भविष्यतेवादकथापरेद्युर्माध्याह्निकंसंप्रतिकर्मकुर्यां ॥ ४९ ॥ तथेतिसूक्तेस्मितशंकरेणभविष्यतेवादकथाश्वएव ॥ तत्साक्षिभावंव्रजतांमुनींद्रावित्यर्थयद्व्यादरिजैमिनीसः ॥ ५० ॥ विधायभार्यांविदुषींसदस्यांविधीयतांवादकथासुधींद्र ॥ इत्थंसरस्वत्यवतारताज्ञौतद्धर्मपत्न्यास्तमभाषिषातां ॥ ५१ ॥ अथानुमोद्याभिहितंमुनिभ्यांसमंडनार्यःप्रकृतंचिकीर्षुः ॥ आनर्च्यदैवोपगतान्मुनींद्रानग्नीनिवत्रीन्मुनिशेखरांस्तान् ॥ ५२ ॥ भुक्तोपविष्टस्यमुनित्रयस्यश्रमापनोदायतदीयशिष्यौ ॥ अतिष्ठतांपार्श्वगतावबुद्धौसचामरौवीजनमाचरंतौ ॥ ५३ ॥

साक्षिभावंव्रजतमितिव्यासजैमिनीसःमंडनःप्रार्थयत् ॥ ५० ॥ तस्यमंडनस्यधर्मपत्न्याःसरस्वत्यवतारताज्ञौइयंसरस्वत्यवतारभूतेत्यभिज्ञौ हेसुधींद्रविदुषींभार्यांसदस्यांविधायवादकथाविधीयतामित्यनेनप्रकारेणतंमंडनमभाषिषातामुक्तवंतौ ॥ ५१ ॥ मुनिभ्यांव्यासजैमिनिभ्यां ॥ ५२ ॥ वीजनंचामरसंचालनमाचरंतौस्थितवंतौ ॥ ५३ ॥

ऋग्यजुःसामाख्यवेदत्रय्याअंतउपनिषद्भागस्तेनतत्रवावेद्यमर्थंपरपूरुषार्थभूतंपरमात्मानंजानंतीतित्रय्यंतवेद्यार्थविदोऽमीत्रयोव्यासजैमिनि शंकराःक्रियायाःपूर्वोक्तायाअंतेसूपविष्टाःपरस्परंप्रहृष्टास्तेमुहूर्त्तमात्रंचारुकिमपिअमंत्रयन् ॥ ५४ ॥ द्विजेंद्रस्यमंडनस्यगृहान्निर्गतानांम ध्येद्वौव्यासजैमिनीशीघ्रंअदर्शनंप्रापतुस्तृतीयःशंकराचार्यःरेवायानर्मदायास्तटेरम्याःकदंबाःसालाश्चयस्मिन्तस्मिन्स्थितेदेवालयेऽवस्थि तवान् ॥ ५५ ॥ इत्येवंप्रकारेणयतिश्रेष्ठः गुरूणामितिबहुवचनमादरार्थं व्यासजैमिन्योर्दशनमितरजनैःप्राप्तुमशक्यंदैवयोगात्प्राप्य

अथक्रियांतेकिलसूपविष्टास्त्रय्यंतवेद्यार्थविदस्त्रयोमी ॥ अमंत्रयंश्चारुपरस्परंतेमुहूर्तमात्रंकिमपिप्रहृ ष्टाः॥ ५४॥ तेषांद्विजेंद्रगृहनिर्गतानामदर्शनंजग्मतुरंजसाद्वौ ॥ रेवातटेरम्यकदंबसालेदेवालयेऽवस्थि तवांस्तृतीयः॥ ५४ ॥ इतिसयतिवरेण्योदैवयोगाद्गुरूणामितरजनदुरापंदर्शनंप्राप्यहृष्टः ॥ तदुदित वचनानिश्रावयन्नात्मशिष्याननयदमृततुल्यान्यात्मवित्तांत्रियामां ॥ ५६ ॥ प्रातःशोणसरोजबांधव रुचिप्रद्योतितेव्योमनिप्रख्यातःसविधायकर्मनियतंप्रज्ञावतामग्रणीः ॥ साकंशिष्यवरैःप्रपद्यसदनं सन्मंडितंमांडनंवादायोपविवेशपंडितसभामध्येमुनिर्ध्येयवित् ॥ ५७॥

हृष्टस्तैर्गुरुभिरुदितानिवचनान्यमृततुल्यानिस्वशिष्यान्श्रावयन्तांत्रियामांरात्रिमात्मविदनयत् मा० ॥ ५६ ॥ प्रातःकालेशोणस रोजानांरक्तकमलानांबांधवस्यसूर्यस्यरुच्याकांत्याप्रद्योतितेव्योमन्याकाशेसतिसयतिप्रवरःप्रज्ञावतामग्रणीर्नियतंनित्यंकर्मस्नानादिविधाय शिष्यवरैःसाकंमंडनस्येदंमांडनंसदनंभवनंसद्भिर्मंडितंप्रपद्यप्राप्यध्येयंब्रह्मजानातीतिध्येयविन्मुनिःपंडितसभामध्येवादायउपविवेश पाठां तरेतुमंडनंप्रतीतिव्याख्येयं शार्दू० ॥ ५७ ॥

ततःसभामध्येवादार्थंयतेरुपवेशनस्यानंतरं समंडनपंडितोपिसधर्मिणींभार्यांशारदांसरस्वतींनामप्रसिद्धांसमस्तविद्यासुविशारदांकुशलांस दस्यतायांसभानायकतायांसमादिश्यवादंप्रतिसमुत्सुकःसम्यगुत्कंठितोऽभूत् उपें० ॥ ५८ ॥ साशारदापतिदेवतासुष्ठुदंतवतीसदस्यभावेप त्यानियुक्ताचकाशे तयोर्यतिमंडनयोःश्रुतस्यतारतम्यंविवेक्तुंसमागतासंसदिभारतीव ॥ ५९ ॥ तदनंतरंभगवान्भाष्यकारःकिंकृतवानित्य पेक्षायामाह तदीयाप्रवृद्धायावादोत्सुकतातांविज्ञायविज्ञःपराभिप्रायज्ञःपरंकारणमवरंकार्यंयद्वापरंभविष्यमवरंभूतंतेपरावरेजानातीति वरावरज्ञः यद्वापरेब्रह्मादयोऽवरेयस्मात्तंपरमात्मानंजानातीतितथापरावरावीशजीवावभेदेनजानातीतिवा अतएतादृशःसयतींद्रःप्रथमंपराव

ततःसमादिश्यसदस्यतायांसधर्मिणींमंडनपंडितोपि ॥ सशारदांनामसमस्तविद्याविशारदांवादसमुत्सुकोभू त् ॥ ५८ ॥ पत्यानियुक्तापतिदेवतासासदस्यभावेसुदतीचकाशे ॥ तयोर्विवेक्तुंश्रुततारतम्यंसमागतासंसदि भारतीव ॥ ५९ ॥ प्रवृद्धवादोत्सुकतांतदीयांविज्ञायविज्ञःप्रथमंयतींद्रः॥ परावरज्ञःसपरावरैक्यपरांप्रतिज्ञाम करोत्स्वकीयां ॥ ६० ॥ ब्रह्मैकंपरमार्थसच्चिदमलंविश्वप्रपंचात्मनाशुक्तीरूप्यपरात्मनेवबहलाज्ञानावृतंभासते ॥ तज्ज्ञानान्निखिलप्रपंचनिलयास्वात्मव्यवस्थापरंनिर्वाणंजनिमुक्तमभ्युपगतंमानंश्रुतेर्मस्तकं ॥ ६१ ॥

रयोरीशजीवयोरैक्यपरांस्वकीयांप्रतिज्ञामकरोत् ॥ ६० ॥ तामेवोदाहरति ब्रह्मैकंपरमार्थसच्चिदानंदममलंबहलेननिबिडेनानादिसिद्धेनाज्ञा नेनावृतंसत्सकलप्रपंचात्मनाभासतेशुक्तिर्यथारूप्यपरात्मनारूप्यात्मकंपरस्वरूपेणभासतेतद्वत् तस्यपरावरैक्यस्यज्ञानान्निखिलप्रपंचस्य नितरांकारणेनाज्ञानेनसहलयोबाधोयस्यामितिवा एवंविधायास्वात्मनिव्यवस्थाव्यवस्थितिःसापरंनिर्वाणंजनिमुक्तंजन्मविनिर्मुक्तमभ्युपग तंअस्यांप्रतिज्ञायांप्रमाणंश्रुतेर्मस्तकंवेदांताःप्रमाणमिष्टं तथाचश्रुतेर्मस्तकं एकमेवाद्वितीयं सत्यंज्ञानमनंतं विज्ञानमानंदंब्रह्म सर्वंखल्विदंब्रह्म वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यं तरतिशोकमात्मवित् तत्रकोमोहःकःशोकएकत्वमनुपश्यतब्रह्मवेदब्रह्मैवभवतिनसपुनरावर्त्तते नसपुनरावर्त्ततइत्यादि शा० ॥ ६१ ॥

तत्रपणंदर्शयति बाढमिति दृढेप्यस्मज्जयेयदिपराजयभागहंस्यांतर्हिअंगहेमंडनकषायवस्त्रंसंन्यासंपरित्यज्यशुक्लंवस्त्रंवसीयआच्छादनार्थ मंगीकुर्यां क्रियमाणेवादेजयाजयफलस्यप्रतिदीपिकाइयमुभयभारतीअस्तु व० ॥ ६२ ॥ विश्वरूपोमंडनःस्वमतेप्रतिष्ठायस्यास्तथाभूतप्र तिज्ञां उ० ॥ ६३ ॥ मंडनकृतांप्रतिज्ञामुदाहरति वेदांताइति चितिवपुषिचित्स्वरूपेपदेपरमात्मनिवेदांताःप्रमाणंनभवंतितत्रचिद्रूपेसिद्धे वस्तुनिकार्यानन्वितेसंगतेःशक्तेरयोगाद्वेदांतेभ्यःपूर्वोभागःपदचयेनपदसमुदायात्मकेनवाक्येनगमितेबोधितेऽशेषेकार्यवस्तुनिप्रमाणंअभ्युन्न

बाढंजयेयदिपराजयभागहंस्यांसंन्यासमंगपरिहृत्यकषायचैलं ॥ शुक्लंवसीयवसनंद्वयभारतीयंवादेजया जयफलप्रतिदीपिकास्तु॥ ६२ ॥ इत्थंप्रतिज्ञांकृतवत्युदारांश्रीशंकरेभिक्षुवरेस्वकीयां ॥ सविश्वरूपोगृहमे धिवर्यश्चक्रेप्रतिज्ञांस्वमतप्रतिष्ठां ॥ ६३ ॥ वेदांतानप्रमाणंचितिवपुषिपदेतत्रसंगत्ययोगात्पूर्वोभागः प्रमाणंपदचयगमितेकार्यवस्तुन्यशेषे ॥ शब्दानांकार्यमात्रंप्रतिसमधिगताशक्तिरभ्युन्नतानांकर्मभ्योमु क्तिरिष्टातदिहतनुभृतामायुषःस्यात्समाप्तेः ॥ ६४ ॥ वादेकृतेऽस्मिन्यदिमेजयान्यस्त्वयोदितात्स्याद्विपरीत भावः॥ येयंत्वयाभूद्गदिताप्रसाक्ष्येजानातिचेत्साभवितावधूर्मे॥ ६५॥

तानांप्रसिद्धानांघटमानयेत्यादिकानांशब्दानांकार्यमात्रंप्रतिशक्तिःसमधिगताकर्मभ्यश्चमुक्तिरिष्टाअभिमता तत्कर्मइहास्मिन्लोकेतनुभृतां देहभृतांजीवानामायुषोजीवनस्यसमाप्तेःसमाप्तिपर्यंतमिष्टंस्यात् यावज्जीवमग्निहोत्रंजुहुयादितिवचनात् समाप्तिरितिपाठेतुतत्तस्मादिहा स्मिन्कर्मणितनुभृतामायुषःसमाप्तिःस्यादितिव्याख्येयं स्रग्ध० ॥६४॥ पणंदर्शयति अस्मिन्वादेकृतेसतियदिमेजयादन्यःपराजयःस्यात्तर्हि त्वयोदितात्त्वदुक्ताद्विपरीतभावःशुक्लवसनंगृहाश्रमंविहायकषायवस्त्रपरिधानंस्यात्येयमुभयभारतीप्रसाक्ष्येत्वयाकथिताभूत्सैवेयंवधूर्मेप्रसा क्ष्येभविताभविष्यति उप० ॥ ६५ ॥

इहास्यांसभायांवादेवापराजितःजेतुराश्रममंगीकुर्यादितिकृतपणौयतिमंडनौउदारबुद्धिमंबांसरस्वतींसाक्ष्येऽभिषिच्याथोऽनंतरंजयेदत्तास्था पितादृष्टिर्याभ्यांतौजल्पंविजिगीषुकथांवितेनतुर्विस्तारितवंतावित्यर्थः व० ॥ ६६ ॥ सर्ववेदौसर्वज्ञौतौसमंमिथःवादंवितनुतांविस्तारितवंतौ एवंविजेतुमनसोरुपविष्टयोर्यतिमंडनयोर्गलेतांप्रसिद्धांपुष्पनिर्मितामेकैकांमालांसेयमुभयभारतीन्यधितस्थापितवती ॥६७॥ तयोर्गलेमालां

जेतुःपराजितइहाश्रममाददीतेत्येतौमिथःकृतपणौयतिविश्वरूपौ॥ अंबामुदारधिषणामभिषिच्यसाक्ष्येज ल्पंवितेनतुरथोजयदत्तदृष्टी॥६६॥ आवश्यकंपरिसमाप्यदिनेदिनेतौवादंसमव्यतनुतांकिलसर्ववेदौ॥ एवं विजेतुमनसोरुपविष्टयोस्तांमालांगलेन्यधितसोभयभारतीयं॥ ६७॥ मालायदामलिनभावमुपैतिकंठेय स्यापितस्यविजयेतरनिश्चयःस्यात् ॥ उक्त्वागृहंगतवतीगृहकर्मसक्ताभिक्षाशनेपिचरितुंगृहिमस्करिभ्यां ॥ ॥ ६८ ॥ अन्योन्यसंजयफलेविहितादरौतौवादंविवादपरिनिर्णयमातनिष्टां ॥ ब्रह्मादयःसुरवराअपिवाह नस्थाःश्रोतुंतदीयसदनंस्थितवंतऊर्ध्वं॥ ६९॥

निधाययदुक्तवतीतदाह यदायस्मिन्कालेयस्यगलेमालामलिनभावमुपैतिप्राप्नुयात्तस्यतदाविजयेतरस्यपराजयस्यनिश्चयःस्यादित्युक्त्वा गृहंगतवतीयतोगृहकर्मसक्ताअपिचभिक्षाचाशनंभोजनंचभिक्षाशनेचरितुंगृहिणेगृहस्थार्थमशनंमस्करिणेयत्यर्थंभिक्षांनिर्मातुमित्यर्थः ॥ ॥ ६८ ॥ साक्ष्येस्थापितायाःकृत्यमुक्त्वावादिकृत्यमाह तौयतिमंडनौअन्योन्यसंजयात्मकेफलेविहितादरौ वादंजल्पात्मकमातनिष्टांवि स्तारितवंतौ तस्मिन्कालेब्रह्मादयोपिसुरश्रेष्ठावाहनस्थाःसंतःविवादस्यपरिनिर्णयंश्रोतुंतदीयंसदनंभवनमूर्ध्वमंतरिक्षेस्थितवंतः ॥ ६९ ॥

ततोवादविस्तारानंतरंब्रह्मादेःस्थित्यनंतरंचतयोर्यतिमंडनयोर्महान्विवादआसबभूव विवादंविशिनष्टि सदस्यैःसभ्यैःविश्राणितोदत्तःसाधुवा दोयस्मैसस्वस्वपक्षेसाक्षीकृताःसर्वेवेदायेनसपरस्परस्यापिकृतःप्रमोदःप्रहर्षोयेन उपें० ॥ ७० ॥ पुनर्विवादंविशिनष्टि दिनेदिनेचाधिगतः प्रकर्षोयेनसभूरीभवतांपंडितानांसन्निकर्षःसान्निध्यंयस्यसअन्योन्यभंगेनविवदतोरंतःकरणेआहितःस्थापितस्तर्षोजयाभिलाषोयेनतथापि दूरीकृतोजन्यमर्षोयुद्धरोषोयस्मात्सः जन्यंहट्टेपरीवादेसंयुगेजनकेपुनरितिविश्वप्रकाशः उपें० ॥ ७१ ॥ साउभयभारतीप्रतिदिनंमध्य

ततस्तयोरासमहान्विवादःसदस्यविश्राणितसाधुवादः ॥ स्वपक्षसाक्षीकृतसर्ववेदःपरस्परस्यापिकृतप्रमोदः ॥ ७० ॥ दिनेदिनेचाधिगतप्रकर्षोभूरीभवत्पंडितसन्निकर्षः ॥ अन्योन्यभंगाहिततीव्रतर्षस्तथापिदूरीकृतजन्यमर्षः ॥ ७१ ॥ दिनेदिनेवासरमध्यमेसाब्रूतेपतिंभोजनकालमेव ॥ समेत्यभिक्षुंसमयंचभैक्ष्येदिनान्यभूवन्नितिपंचषाणि ॥ ७२ ॥ अन्योन्यमुत्तरमखंडयतांप्रगल्भंवद्धासनौस्मितविकासिमुखारविंदौ ॥ नस्वेदकंपगगनेक्षणशालिनौवानक्रोधवाक्छलमवादिनिरुत्तराभ्यां ॥ ७३ ॥

ह्नेसमागत्यपतिंभोजनकालमेववक्तिभिक्षुंश्रीशंकरंभैक्ष्यंसमयंचवदति इत्येवंप्रकारेणपंचषाणिपंचवाषड्वादिनानिअभूवन् ॥ ७२ ॥ दृढतयाबद्धमासनंयाभ्यांतौस्मितेनमंदहसितेनविकासयुक्तेमुखकमलेययोस्तौयतिमंडनौप्रगल्भमुत्तरमन्योन्यमखंडयतांखंडितवंतौपुनश्च स्वेदःप्रस्वेदःगगनेक्षणंउत्तराप्रतिभानेआकाशंप्रतिनिरीक्षणंस्वेदकंपगगनेक्षणशालिनौनबभूवतुःनवा निरुत्तराभ्यांक्रोधेनवाक्छलंक्रोधवाक्छलमवादिकथितं व० ॥ ७३ ॥

ततोबहुकालपर्यंतंवादप्रवृत्त्यनंतरंयतिक्ष्माभृत्यतिराजस्तस्यविचक्षणस्यमंडनस्यक्षोदंविचारात्मकंपेषणंक्षमतेसहतइतिक्षोदक्षमंदाक्ष्यंकुशलतामवेक्ष्यक्षोभिताःसर्वेपक्षायेनतथाभूतमपिविदुषआचार्यस्यसमक्षेसंमुखेऽप्रतिभाताःकक्षाःकोट्योयस्यसतादृशंतंचिक्षेपयद्वक्तव्यंतदुच्यतामितिपुनःप्रेरितवान् उ० ॥ ७४ ॥ तदनंतरंमंडनोयत्कृतवांस्तदाह ततःस्वसिद्धांतसमर्थनायप्रागल्भ्यहीनोपिसभ्यमुख्यःसमंडनः वेदांतवचोभिःप्रसिद्धमद्वैतसिद्धांतमपाकरिष्णुरुवाच विप० ॥ ७५ ॥ यदुवाचतदुदाहरति भोभोइति संभ्रमेवीप्सा यतिक्ष्माधिपतेयतिराज

ततोयतिक्ष्माभृदवेक्ष्यदाक्ष्यंक्षोदक्षमंतस्यविचक्षणस्य ॥ चिक्षेपतंक्षोभितसर्वपक्षंविद्वत्समक्षाप्रतिभातकक्षं ॥ ७४ ॥ ततःस्वसिद्धांतसमर्थनायप्रागल्भ्यहीनोपिससभ्यमुख्यः ॥ जगादवेदांतवचःप्रसिद्धमद्वैतसिद्धांतमपाकरिष्णुः ॥ ७५ ॥ भोभोयतिक्ष्माधिपतेभवद्भिर्जीवेशयोर्वास्तवमैकरूप्यं ॥ विशुद्धमंगीक्रियतेहितत्रप्रमाणमेवंनवयंप्रतीमः ॥ ७६ ॥

जीवेश्वरयोर्वास्तवमैकरूप्यंविशुद्धंयद्भवद्भिरंगीक्रियतेतत्रप्रमाणंवयंनप्रतीमःनजानीमःतत्रप्रमाणंनास्तीत्यर्थः अयंभावःनहिश्रुतिमस्तकमुक्तार्थेप्रमाणंभवितुमर्हतिशुद्धबुद्धोदासीनतयोपक्षणीयंब्रह्मभूतमभिदधतस्तस्यापुरुषार्थोपदेशिनोऽप्रयोजनत्वप्रसंगात्किंचयथालौकिकवाक्यानिप्रमाणांतरावगतार्थबोधकानिनस्वतःप्रमाणं तथाभूतार्थानुवादकत्वेनश्रुतिमस्तकस्यानपेक्ष्यलक्षणंप्रामाण्यंव्याहन्येत तथाचप्रत्यक्षादिविषयस्यपरिनिष्ठितवस्तुनःप्रतिपादनासंभवात्तत्प्रतिपादनेचहेयोपादेयरहितेपुरुषार्थाभावाच्छ्रुतिमस्तकस्यतत्रप्रमाणत्वाभावेनभवत्सिद्धांतेवयंप्रमाणंनप्रतीमइति उ० ॥ ७६ ॥

शं० वि० एवंमंडनेकर्तृकमाक्षेपमुदाहृत्यभाष्यकृत्कर्तृकमुत्तरमुदाहर्तुमाह सभगवान्भाष्यकारःप्रत्यवादीत्प्रत्युत्तरंदत्तवान् इदमेवेप्रमाणयंचश्वेतकेतुप्रे डिं० टी०
भृतीन्शिष्यान्उद्दालकाद्याःमहांतोगुरवःपरेशंपरमात्मानमात्मतयाग्राहयंति तत्त्वमसिश्वेतकेतोइति आद्यप्रमुखपदाभ्यांजनकयाज्ञवल्क्या
दयोगृह्यंते तथाचाहजनकंप्रतियाज्ञवल्क्यः अभयंवैजनकप्राप्तोसितदात्मानमेववेदाहंब्रह्मास्मीतितस्मात्तत्सर्वमभवत्तत्रकोमोहःकःशोक
॥१०॥ एकत्वमनुपश्यतइत्यादि अयमभिसंधिः पुंवाक्यदृष्टांतेनभूतार्थतयासापेक्षत्वेनाप्रामाण्यापत्तिमभिप्रेत्यप्रत्यगभिन्नेब्रह्मणिप्रमाणंनवयं ८
प्रतीमःइतिवदतात्वयावक्तव्यं किंपुंवाक्यानांसापेक्षत्वंभूतार्थत्वेनोतपौरुषेयत्वेन आद्येप्रत्यक्षादीनामपिभूतार्थतयासापेक्षत्वेनाप्रमाण्यप्र
संगः द्वितीयेतुअपौरुषेयाणांवेदांतानांप्रत्यक्षादीनामिवभूतार्थानामपिनाप्रामाण्यं तथाचब्रह्मात्मभावस्यपरिनिष्ठितवस्तुस्वरूपत्वेपितत्त्वम

सप्रत्यवादीदिदमेवमानंयच्छ्वेतकेतुप्रमुखान्विनेयान् ॥
उद्दालकाद्यागुरवोमहांतःसंग्राहयंत्यात्मतयापरेशं ॥७७॥

सीत्यादिशास्त्रमंतरेणानवगम्यमानतयाप्रत्यक्षादिविषयत्वाभावेनानधिगतगंतृत्ववतांवेदांतानांप्रत्यगभिन्नेब्रह्मणिप्रामाण्यमवश्यमास्थेयं ना
पिहेयोपादेयरहितत्वादपुरुषार्थत्वंहेयोपादेयशून्यब्रह्मात्मावगमादेवसर्वक्लेशनिवृत्तिपूर्वकपरमानंदप्राप्त्यापुरुषार्थसिद्धेः द्विविधंह्युपादेयं
किंचिदप्राप्तंयथाग्रामादिकिंचित्पुनःप्राप्तमपिविभ्रमवशादप्राप्तमिवावगतंयथास्वग्रीवावनद्धंग्रैवेयकं एवंहेयमपिद्विविधंकिंचिदहीनंयथा
व्यावहारिकसर्पादिकिंचित्पुनर्हीनंयथाचरणाभरणेनूपुरादौसमारोपितसर्पादिरेवंचब्रह्मात्मभावस्याद्यहेयोपादेयत्वाभावेपिअविद्यासमारो
पितशोकादेस्तत्त्वमस्यादिवाक्यजनिततत्त्वज्ञानादवगतिपर्यंतानिवृत्तौप्राप्तमप्यानंदरूपमप्राप्तमिवप्राप्तंभवतित्यक्तमेवशोकाद्यत्यक्तमिवत्य ॥१०॥
क्तंभवतीतितस्यपरमपुरुषार्थत्वसिद्धिरिति ॥ ७७ ॥

ननुभूतार्थतयावेदांतानामपौरुषेयत्वासिद्ध्यावेदांताःपौरुषेयावाक्यत्वात्भारतादिवदित्यनुमानस्याप्रत्यूहमुत्पत्तेः पौरुषेयत्वस्यदुर्वारत्वाद्वेदां
तवचसांकस्मिंश्चिदर्थेविवक्षानास्तिकिंतुजप्यानितान्यघमर्षणानीत्यभ्युपगंतव्यमित्याशयवान्मंडनआह वेदावसानेषुवेदांतेषुहियस्मात्हुंफ
ण्मुखानिवचनानियथाजप्यान्यघमर्षणानितथातत्त्वमस्यादिवचांसिजप्यानिपापनिवर्त्तकानि तस्मात्हेयोगिन्नेषांतत्त्वमस्यादिवचसांकुह

वेदावसानेषुहितत्त्वमादिवचांसिजप्यान्यघमर्षणानि॥ हुंफण्मुखानीववचांसियो
गिन्नेषांविवक्षास्तिकुहस्विदर्थे॥ ७८ ॥ अर्थाप्रतीतौकिलहुंफडादेर्जपोपयोगित्व
मभाणिविज्ञैः ॥ अर्थप्रतीतौस्फुटमत्रसत्यांकथंभवेत्प्राज्ञजपार्थतैव ॥ ७९ ॥

स्विदर्थेकस्मिंश्चिदर्थेविवक्षानास्तीत्यर्थः ॥ ७८ ॥ एतद्दूषयतिभगवान् अर्थस्याप्रतितावप्रतिभानेकिलप्रसिद्धंहुंफडादेर्जपोपयोगित्वंविज्ञै
रभाणिभाषितं अत्रतत्त्वमस्यादिवचनेषुस्पष्टंयथास्यात्तथाऽर्थस्यप्रतीतौसत्यामेषांजपार्थतैवकथंभवेत्केनापिप्रकारेणनभवतीत्यर्थः प्रा
ज्ञस्त्वंदृष्टांतवैषम्यंकथंनजानासीतिसूचयन्संबोधयतिहेप्राज्ञेति आ० ॥ ७९ ॥

उक्तंपक्षंविहायपक्षांतरालंबनायमंडनआह आपाततइति हेयतीशयद्यपिजीवेशयोरभेदस्तत्त्वमसीतिवाक्यादापाततःप्रतीयतेतथापिमखा
दिकर्तृप्रशंसयाईशाभिन्नोयंमखादिकर्त्तेतिस्तुत्यातयोरभेदःविधेःशेषएवेत्यर्थः अयंभावः वेदांतवचसांतत्तद्विहितकर्मापेक्षितकर्तृदेवतादिप्र
तिपादनपरत्वेनैवक्रियार्थत्वमभ्युपेयं कार्यस्यापूर्वस्यमानांतरागोचरतयाअत्यंताननुभूतपूर्वस्यतत्वेनसमारोपेएवापुरुषबुद्धावनारोहात्त्

आपाततस्तत्त्वमसीतिवाक्याद्यतीशजीवेश्वरयोरभेदः॥ प्रती
यतेऽथापिमखादिकर्तृप्रशंसयास्याद्विधिशेषएव ॥ ८० ॥

दर्थानांवेदांतानांकार्यपरत्वांगीकारस्यावश्यकत्वात् तथाचजैमिनिनापिआम्नायस्यक्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामितिसूत्रेणअक्रियार्था
नामर्थवादानामानर्थक्यंपूर्वपक्षंकृत्वाविधिनात्वेकवाक्यत्वात्स्तुत्यर्थेनविध्यधीनाःस्युरितिअक्रियार्थानामानर्थक्यंपूर्वपक्षोक्तमंगीकृत्यैवा
र्थवादानांविध्येकवाक्यतयाप्रामाण्यंप्रतिपादितं नचाक्रियार्थत्वेपिवेदांतानांब्रह्मरूपविधिपरत्वस्वीकारेणनसिद्धांतसूत्रविरोधइतिवाच्यं स
र्वेषांविधीनामनागतोत्पाद्यभावनाविषयत्वेनपरिनिष्ठितवस्तुस्वरूपविधेरसंभवादिति उ॰ ॥ ८० ॥

वेदांतानांकार्यपरत्वस्वीकारेणापौरुषेयत्वंप्रतिपादयतात्वयावक्तव्यंकितत्कार्यंयदशक्यंपुरुषेणज्ञातुमपूर्वमितिचेत्मानांतरानवगतेसंगतिग्रहा
योगात्लिङादीनामबोधकत्वप्रसंगः स्वर्गकामपदसमभिव्याहारसंख्यातर्कानुगृहीतवेदादेवक्रियाविक्षणपूर्वेलिङादीनांसंगतिग्रहाद्बोध
कत्वमितिचेत्चैत्यवंदनादिवाक्येष्वपिस्वर्गकामइत्यादिपदसंबंधादपूर्वकार्यत्वप्रसंगेनतेषामप्यशक्यरचनतयाऽपौरुषेयत्वप्रसंगःस्पष्टेनपौ
रुषेयत्वेनतेषामपौरुषेयत्वप्रतिषेधइतिचेत्वाक्यत्वादिलिंगेनवेदानामपिपौरुषेयत्वानुमानादपूर्वार्थतानस्यात्स्मर्यमाणकर्तृकत्वेनवाक्यादि
सोपाधिकमितिचेत्यथावेदांतानांकार्यार्थत्वपक्षेतेषांपौरुषेयत्वानुमानंकर्तृस्मरणोपाधिनानिरस्यतेतथातेषांसिद्धार्थत्वपक्षेपितन्निरसनस्य
समानत्वात्तेषांकार्यार्थत्वकल्पनमप्रयोजकंतस्माद्वेदांतानामपौरुषेयत्वसंपादनायक्रियार्थत्वंनैवाभ्युपेयंसदेवसौम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीं

क्रत्वंगयूपादिकमयंमादिदेवात्मनावाक्यगणःप्रशंसन् ॥ शेषः
क्रियाकांडगतोयदिस्यात्कांडांतरस्थोपिभवेत्कथंसः ॥ ८१ ॥

यंआत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत्तदेतद्ब्रह्मापूर्वमनपरमनंतरमबाह्यमयमात्माब्रह्मसर्वानुभूःब्रह्मैवेदममृतंपुरस्तादित्यादिवाक्येषूपक्रमोपसंहारा
दिषड्विधतात्पर्यलिंगेनब्रह्मात्मभावेप्रतिपादकत्वेनसमनुगतेषुस्थितानांपदानांप्रत्यगभिन्नब्रह्मस्वरूपविषयेनिश्चितेसमन्वयेवगम्यमानेऽर्थांतरक
ल्पनायाःश्रुतहान्यश्रुतकल्पनाग्रस्तायाअयुक्तत्वात् यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदित्यादिक्रियाकारकफलनिराकरणश्रुतेःप्रकणांतर
पठितवेदांतवाक्यानांकर्त्रादिप्रशंसयाविधिशेषत्वासंभवाच्चेत्याशयवान्भगवान्आह क्रत्वंगयूपादिकमिति आदित्योयूपःयजमानःप्रस्तर
इत्यादिवाक्यगणःक्रत्वंगयूपप्रस्तरादिकंआदित्ययजमानाद्यात्मनाप्रशंसन् क्रियाकांडगतत्वात्शेषोयदिस्यात्तर्हिभवतुनामतथापिकांडां
तरेज्ञानकांडेस्थितस्तत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मीत्यादिवाक्यगणःविधिशेषःकथंभवेत् इंद्र॰ ॥ ८१ ॥

एवमुक्तोमंडनआह हेऽर्हन्यद्येवंतर्हितत्त्वमस्यादिवाक्यगणोजीवेपरमात्मदृष्टिविधायकोस्तुकिमर्थमितिचेत्तत्राह कर्मसम्रुद्धयेतत्रदृष्टांतोय
थामनोब्रह्मेत्युपासीतअन्नमुपास्वआदित्योब्रह्मेत्यादेशःवायुर्वावसंवर्गःप्राणोवावसंवर्गइत्यादिवाक्यगणःकर्मणांसम्यगभिवृद्धयेअब्रह्मणिम
नआदौब्रह्मधियंविधत्तेतद्वत्तथाचारोपितब्रह्मभावस्यजीवस्योपास्तिपरावेदांतानतस्यब्रह्मात्मत्वेप्रमाणमितिभावः आ० ॥ ८२ ॥ एतद्दूषय

तत्त्वंस्तुजीवेपरमात्मदृष्टिविधायकःकर्मसम्रुद्धयेऽर्हन् ॥ अब्रह्मणिब्रह्मधियंविध
त्तेयथामनोऽन्नार्कनभस्वदादौ ॥ ८२ ॥ संश्रूयतेऽन्यत्रयथालिङ्गादिर्विधायको
ब्रह्मविभावनाय ॥ तथाविधेरश्रवणान्मनीषिन्संजाघटीत्यत्रकथंविधानं ॥८३॥

तिभगवान् अन्यत्रमनोब्रह्मेत्युपासीतेत्यादिवाक्येयथाब्रह्मविभावनायविधायकोलिङ्गादिःश्रूयतेतथाऽत्रतत्त्वमस्यादिवाक्येलिङ्गादिरूपस्य
विधेरश्रवणात्विधानंकथंसंजाघटीतिकेनप्रकारेणघटतेनकेनापीत्यर्थः मनीषीसन्कथमेवंभाषसइतिसंबोधनाशयस्तथाचविध्यभावेनारो
पितब्रह्मभावस्यजीवस्योपास्तिपरत्वंवेदांतानांनसंभवतीतितस्यब्रह्मात्मत्वएववेदांताःप्रमाणमितिभावः उ० ॥ ८३ ॥

ननुसंतुवेदांताब्रह्मात्मत्वेप्रमाणंपरंतुज्ञानविधिद्वारातत्रविधेःकल्पयितुंशक्यत्वादितिमन्वानोमंडनआह यद्वत्प्रतिष्ठाफलदर्शनेनहेयतीनांमध्येश्रे
ष्ठेतिसंबोधनेनाध्वरमीमांसानध्ययनंसूचयतिरात्रिसत्रेविधिःप्रकल्प्यतेनद्वदिहापिब्रह्मात्मैकत्वेपिमुक्तिफलश्रुतेःसविधिःकल्पयितुंयुक्तः अयम
र्थः प्रतितिष्ठंतिहवायएतारात्रीरुपयंतीतिश्रूयतेतत्ररात्रिशब्देनायुर्ज्योतिरित्यादिवाक्यविहिताःसोमयागविशेषाउच्यंतेऽत्रयद्यपिप्रतितिष्ठंती
तिवर्त्तमानापदेशात्सिद्धरूपैवप्रतिष्ठाप्रतीयतेनसाध्यरूपातथापिश्रुतायाएवप्रतिष्ठायाविपरिणामेनफलकल्पनस्यात्यंताश्रुतस्वर्गस्यफलत्व
कल्पनापेक्षयावरत्वात्यत्तदोर्व्यत्यासेनयोजनयाप्रतितिष्ठंतीत्यत्रसनर्थांतर्भाविनचयेप्रतितिष्ठाःसंतितेएतारात्रीरुपेयुरितिवाक्यविपरिणामे
नयथारात्रिविधिःप्रकल्प्यतेतथेहापिब्रह्मवेदब्रह्मैवभवतीतिमुक्तिफलश्रुतेःब्रह्मबुभूषुर्ब्रह्मवेदनंकुर्यादितिविधिःकल्पयितुंयुक्तःतथाचात्मावा

यद्वत्प्रतिष्ठाफलदर्शनेनविधिर्यतीनांवररात्रिसत्रे ॥ प्रक
ल्प्यतेतद्वदिहापिमुक्तिफलश्रुतेःकल्पतुसंयुक्तः ॥८४ ॥

रेद्रष्टव्यःयआत्माऽपहतपाप्मासोन्वेष्टव्यःसविजिज्ञासितव्यआत्मेत्येवोपासीतआत्मानमेवलोकमुपासीतब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीत्यादिषुविधाने
षुसत्सुकोवाआत्माकिंब्रह्मेत्याकांक्षायांतत्स्वरूपसमर्पणेननित्यःसर्वज्ञःसर्वगतोनित्यतृप्तोनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावोविज्ञानमानंदंब्रह्मेत्येवमा
दयःसर्वेवेदांताउपयुक्तास्तदुपासनाच्चशास्त्रदृष्टोऽदृष्टमोक्षोभविष्यतिकर्त्तव्यविध्यननुप्रवेशेतुवस्तुमात्रकथनेहानोपादानासंभवात्सप्तद्वीपा
वसुमतीराजासौगच्छतीत्यादिवाक्यवद्वेदांतवाक्यानामानर्थक्यमेवस्यात् किंचवेदांतानांप्रवृत्तिनिवृत्त्यबोधकत्वेशास्त्रत्वमेवनस्यात्ततपरस्यै
वशास्त्रत्वबोधनात् यथाहुःप्रवृत्तिर्वानिवृत्तिर्वानित्येनकृतकेनवा पुंसांयेनोपदिश्येततच्छास्त्रमभिधीयतइति अपिचरज्जुरयंनायंसर्पइत्यादिश्र
वणेनयथाभयकंपादिनिवर्त्ततेनतथासंसारित्वभ्रांतिर्ब्रह्मस्वरूपश्रवणेननिवर्त्तते श्रुतब्रह्मस्वरूपस्ययथापूर्वंसुखदुःखादिसंसारधर्मदर्शनात् मंत
व्योनिदिध्यासितव्यइतिश्रवणोत्तरकालयोर्मनननिदिध्यासनयोःश्रवणाच्चेति ॥ ८४ ॥

एतद्दूषयतिभगवांस्तर्हिमोक्षस्योपास्तिरूपक्रियाफलत्वेसतिविमुक्तिर्विनश्वरास्यात् क्रियाजन्यत्वात्स्वर्गादिवदिति अयमर्थः कर्त्तव्यविधिशे
षत्वेनात्मोपदेशोनयुक्तःस्वर्गादिवन्मोक्षस्यानित्यत्वसातिशयत्वयोरनिष्टयोरापत्तेः ननुज्ञानस्यापिमानसक्रियात्वाद्भवन्मतेऽपिविमुक्तेरनित्य
त्वंकुतोनस्यादित्याशंक्यज्ञानस्यमानसत्वेऽपियथाभूतवस्तुविषयप्रमाणजन्यत्वेनकर्तुमन्यथावाकर्त्तुमशक्यत्वात्केवलवस्तुतंत्रत्वेनचोदनातंत्र
त्वाभावात्पुरुषतंत्रत्वशून्यत्वाच्चास्मन्मतेनोक्तदोषइत्याशयेनाह उपासनेति यथायस्यैदेवतायैहविर्गृहीतंस्यात्तांध्यायेद्वषट्करिष्यन्संध्यां
मनसाध्यायेदित्येवमादिषुध्यानंचिंतनंमानसंपुरुषतंत्रत्वात्कर्त्तुमन्यथावाकर्त्तुंशक्यंतथामनसःक्रियोपासनैवकर्त्तुमकर्तुमन्यथावाकर्तुमर्हा
नतुज्ञानंतथाचतज्जन्यविमुक्तेरनित्यत्वंस्पष्टमेवेत्यर्थः तस्मात्तद्विषयेलिङादयःश्रूयमाणाअप्यनियोज्यविषयत्वात्कुंठीभवंतोविधिच्छायारूप

तर्हिक्रियाजन्यतयाविमुक्तिःस्वर्गादिवद्ध्रुवंतविनश्वरास्यात् ॥ उपासनाकर्तुमकर्तुम
न्यथावाकर्तुमर्हामनसःक्रियैव ॥ ८५ ॥ माभूदिदंतत्त्वमसीतिवाक्यमुपासनापर्य
वसायिकामं ॥ किंत्वस्यजीवस्यपरेणसाम्यप्रत्यायिकंसत्तमबोभवीतु ॥ ८६ ॥

त्वात्स्वाभाविकप्रवृत्तिविषयविमुखीकरणार्थाअन्यथाक्षीयंतेचास्यकर्माणितस्मिन्दृष्टेपरावरेआनंदंब्रह्मणोविद्वान्नबिभेतिकुतश्चनअभयं
वैजनकप्राप्तोसितदात्मानमेवावेदाहंब्रह्मास्मीत्याद्याःश्रुतयोब्रह्मविद्यानंतरंमोक्षंप्रदर्शयंत्योमोक्षस्यज्ञानजन्यापूर्वजन्यत्वंवारयंत्योनोपपद्ये
रन् ब्रह्मावगतौसत्यांसर्वकर्त्तव्यताहानेःकृतकृत्यतायाश्चास्माकमलंकारत्वात्मननादिसहकृतेनश्रवणेनब्रह्मस्वरूपसाक्षात्कारेसंसारित्वनिवृ
त्तेःश्रुतिस्मृत्यनुभवसिद्धत्वाद्धितशासनेनैतत्प्रतिपादकस्यमुख्यशास्त्रत्वाच्चनकोपिदोषइति ॥ ८५ ॥ एवमुक्तोमंडनस्तत्त्वमस्यादिवाक्य
स्योपासनापर्यवसानाभावमंगीकृत्यप्रकारांतरेणाक्षिपति इदंतत्त्वमसीतिवाक्यमुपासनापर्यवसायियथेष्टंमाभूत्तथाप्यैक्यप्रतिपादकंनास्ति
किंत्वस्यजीवस्यपरमेश्वरेणसादृश्यस्यप्रतिपादकंहेसत्तमबोभवीतुभवतु ॥ ८६ ॥

एतद्विकल्प्यदूषयतिभगवान् किमिति तत्त्वमसीतिवाक्यंकिंचेतनपरेणसादृश्यंप्रवदतिकिंवासार्वज्ञ्यसार्वात्म्यसर्वशक्तित्वप्रभृतिभिर्गुणैःसाम्यं
विवक्ति अथचेतनत्वेनसाम्यस्यप्रसिद्धत्वादुपदेशानर्थक्यंद्वितीयेजीवस्यपरमात्मस्वरूपापत्त्याभेदोनास्तीतिस्वसिद्धांतविरुद्धतास्यात् तस्मा
दैक्यप्रतिपादकमेवोक्तवाक्यमभ्युपेयमित्यर्थः ॥ इंद्र० ॥ ८७ ॥ एवमुक्तोमंडनआह नित्यत्वमात्रेणपरमात्मगुणसदृशैःसुखबोधानंत्या
दिभिरविद्यावरणादप्रतीतैरस्यजीवस्यपरेणसाम्यमुक्तवाक्यंहेमुनेब्रवीतुतस्मान्नोक्तदोषः उ० ॥ ८८ ॥ एवमुक्तोभगवानाह यद्येवंतर्हि

किंचेतनत्वेनविवक्तिसाम्यंसार्वज्ञ्यसार्वात्म्यमुखैर्गुणैर्वा ॥ आद्येप्रसिद्धंनखलूपदेश्यमंतेस्वसिद्धांतविरुद्ध
तास्यात् ॥ ८७ ॥ नित्यत्वमात्रेणमुनेपरात्मगुणोपमानैःसुखबोधपूर्वैः ॥ गुणैरविद्यावृततोऽप्रतीतैःसा
म्यंब्रवीत्वस्यततोनदोषः ॥ ८८ ॥ यद्येवमेतस्यपरत्वमेवप्रत्यापयत्वत्रदुराग्रहःकः ॥ त्वयैवतस्यप्रति
भासशंकाविद्वन्नविद्यावरणान्निरस्ता ॥ ८९ ॥ भोश्चेतनत्वेनशरीरिसाम्यमावेद्यतामस्यजगत्प्रसूतेः ॥
चिदुत्थितत्वेनपरोदितस्याप्यणुप्रधानप्रभृतेर्निरासः ॥ ९० ॥

तस्यजीवस्यपरमात्मत्वमेवोक्तवाक्यंबोधयतुअत्रतस्यपरत्वेदुराग्रहःकः नन्वेवंतर्हितस्यपरत्वंकुतोनप्रतिभासतेइतिचेत्तत्राह तस्यसुखबोधा
नंतरूपस्यपरत्वस्यप्रतिभासशंकातुअविद्यावरणात्त्वयैवनिरस्ता विद्वान्सन्कथमेवंभाषसइतिसंबोधनाशयः ॥ ८९ ॥ एवमुक्तोमंडनःप्रका
रांतरमालंब्याह हेयतीशास्यजगत्कारणस्यचेतनत्वेनजीवेनसाम्यमावेद्यतां तथाचचितश्चेतनाज्जगतउत्थितत्वात्परैःसांख्यादिभिरुदितस्य
प्रधानपरमाण्वादेर्निरासोपिसिध्यतीत्यर्थः ॥ ९० ॥

एवमुक्तोभगवानाह हंतहेमंडनैवंचेत्तदात्वन्मतेतज्जगत्कारणंत्वंत्वत्सदृशमस्तीतिप्रयोगःस्यात्तत्त्वमसीतिनस्यात् जडत्वशंकायास्तुतदैक्षत
बहुस्यांप्रजायेयेतीक्षणश्रवणात्तत्त्वमसीतिजगत्कारणस्यचेतनाभेदप्रतिपादनेनचव्यावर्त्तनात्पुनरत्रचोद्याभावात्प्रधानादेर्निरासायैवंनवा

हंतैवमस्तीतितदाप्रयोगःस्यात्त्वन्मतेतत्त्वमसीतिनस्यात् ॥ तदैक्षतेत्यत्रजडत्वशं
काव्यावर्तनाच्चात्रपुनर्नचोद्यं ॥ ९१ ॥ नन्वेवमप्यैक्यपरत्वमस्यप्रत्यक्षपूर्वप्रमि
तिप्रकोपात् ॥ नयुज्यतेतज्जपमात्रयोगिस्वाध्यायविध्याश्रितमभ्युपेयं ॥ ९२ ॥

च्यमित्यर्थः ॥ ९१ ॥ एवंसर्वतःप्रतिरुद्धोमंडनइममपिपक्षमुपेक्ष्यपुनस्तत्त्वमस्यादिवाक्यस्यजपोपयोगित्वालंबनायपरपक्षेप्रत्यक्षविरोधमा
पादयति नन्वेवंसाम्याप्रत्यायकत्वेप्यस्योक्तवाक्यस्यैक्यपरत्वंनाहमीश्वरइतिप्रत्यक्षात्मिकायाज्येष्ठप्रमायाःप्रकोपान्नयुज्यतेततःस्वाध्यायो ॥ १४ ॥
ध्येतव्यइतिविधिनाश्रितमुक्तवाक्यंजपोपयोग्यमभ्युपेयमिति ॥ ९२ ॥

एतद्दूषयतिभगवान् अक्षेणेंद्रियेणचेत्भेदमितिर्भेदप्रमायदिस्यात्तदाऽभेदवादिश्रुतिवाक्यस्यबाधःस्यात्अक्षस्यभेदेनासन्निकर्षाद्भेदप्रमैवन
हिभवेत्तेनकारणेनास्यवाक्यस्यकुतोविरोधोनकेनापिविरोधोस्यप्रत्यक्षस्यकस्माद्धेतोर्विरोधइतिवा अयमर्थः इंद्रियभेदेनप्रमाणंतदसन्निक
ष्टत्वात्संमतवत् ननुहेत्वसिद्धिरितिचेदिंद्रियस्यभेदेनसंयोगसमवायतादात्म्यानामन्यतमःसन्निकर्षस्तदन्योवा आद्येनतावत्समवायासंभवात्तद
सिद्धेश्चननुरूपीघटोमृद्घटइतिप्रत्ययस्यसंयोगानवगाहित्वात्परिशेषात्समवायएवसिध्यतीतिचेन्न गुणगुणिनोरवयवावयविनोश्चात्यंतभेदे
तत्संबंधस्यचतथात्वेदंडपुरुषादाविवशुक्लोघटोमृद्घटइतिसमानाधिकरणप्रत्ययानुपपत्तेः किंचसमवायिभ्यांसंबद्धःसमवायोविशिष्टप्रत्ययनि
यामकउतासंबद्धः नाद्यस्तस्यतस्यान्योऽन्यसंबंधःकल्पयितव्यइत्यनवस्थापातात् ननुसमवायिभिर्नित्यसंबंधएवायंगृह्यतेऽतोनोक्तदोषइति

अक्षेणचेद्भेदमितिस्तदास्यादभेदवादिश्रुतिवाक्यबाधः ॥ अ
सन्निकर्षान्नभवेद्भिभेदप्रमैवतेनास्यकुतोविरोधः ॥ ९३ ॥

चेत्तर्हिसंयोगोपिसंयोगिभिर्नित्यसंबद्धत्वात्संबंधांतरंनापेक्षत्वर्थांतरत्वादपेक्षतइतिचेत्तर्हिसमवायोपितथात्वात्कुतोनापेक्षतेसंयोगोगुणत्वात्त
थेतिचेन्नगुणपरिभाषायाअतंत्रत्वादपेक्षाकारणस्यचतुल्यत्वात् नांत्योतिप्रसंगात् किंचसअनेकएकोवा आद्येऽपसिद्धांतोगौरवंचद्वितीं
येरूपज्ञानादिसमवायस्यवायुघटादिवृत्तिसमवायाभेदात्रूपीवायुःघटोज्ञानवानितिप्रतीतिप्रसंगः नचतत्ररूपादेरभावान्नोक्तप्रतीतिरितिवा
च्यं तद्वृत्तित्वप्रयोजकसंबंधेसतितदभावव्यवहारस्यव्याहतत्वात्तस्मान्नकथमपिसमवायःसिध्यति अवयवावयव्यादीनांसंबंधस्तुतादा
त्म्यंतच्चनभिन्नाभिन्नत्वंविरुद्धयोर्भेदाभेदयोरेकत्रासंबंधादपितुभिन्नत्वेसत्यभिन्नसत्ताकत्वंतच्चानिर्वाच्यं नापिसंयोगतादात्म्येतदभावस्यसु
प्रसिद्धेर्नद्वितीयस्तदन्यसन्निकर्षस्यकाप्यप्रसिद्धेरिति ॥ ९३ ॥

ननुभेदस्यान्योन्याभावरूपत्वादभावेचविशेषणतायाःसन्निकर्षत्वादसंन्निकर्षसिद्धिरितिमंडनःशंकतेह्नियस्मादीशादहंभिन्नइतिभेदस्यजी
वात्मविशेषणत्वंभासतेअथतस्माद्धेमनीषिन्भेदेंद्रिययोःसंयोगादिसंप्रयोगाभावेपितत्सन्निकर्षोविशेषणतासन्निकर्षोऽस्तु इंद्र० ॥ ९४ ॥
परिहरतिभगवान् केवलस्यविशेषणत्वस्यविशेषणतामात्रस्यतत्सन्निकर्षत्वंनैवाभ्युपेयंतत्रहेतुरतिप्रसक्तेःभित्त्यादिव्यवहितभूतलादिनिष्ठ
घटाद्यभावेपिविशेषणतामात्रस्यसत्वेनप्रत्यक्षत्वप्रसंगात्तस्माद्भेदाश्रयेहींद्रियसन्निकृष्टेसतिविशेषणतायाःसन्निकर्षत्वमभ्युपेयंनचसन्निकृष्ट
त्वमिहेंद्रियआत्मनोस्तिवस्तुतस्त्वधिकरणेंद्रियसन्निकर्षोपिनकारणंपरमतेकरणवलयावच्छिन्ननभसएवश्रोत्रेंद्रियत्वात्तस्यैवस्वयंशब्दा

भिन्नोहमीशादितिभासतेहिभेदस्यजीवात्मविशेषणत्वं ॥ तत्सन्निकर्षोस्त्वथसंप्रयोगाभावेपिभेदेंद्रिययो
र्मनीषिन्॥ ९४ ॥ अतिप्रसक्तेर्नतुकेवलस्यविशेषणत्वस्यतदभ्युपेयं ॥ भेदाश्रयेहींद्रियसन्निकृष्टेनसन्नि
कृष्टत्वमिहात्मनोस्ति॥ ९५॥ भेदाश्रयात्मेंद्रियसन्निकर्षोनेत्युक्तमेतच्चतुरंनयस्मात् ॥ चित्तात्मनोर्द्रव्यतया
द्वयोरप्यस्त्येवसंयोगसमाश्रयत्वं॥ ९६ ॥ आत्माविभुःस्यादथवाणुमात्रःसंयोगितानोभयथापियुक्ता ॥
दृष्टाहिसासावयवस्यलोकेसंयोगितासावयवेनयोगिन्॥ ९७ ॥

भावाधिकरणत्वात्स्वेनस्वस्यासन्निकर्षादधिकारणेंद्रियसन्निकर्षाभावेनशब्दाभावेप्रत्यक्षत्वंनस्यादितिध्येयं उ० ॥ ९५ ॥ एतदसहमानो
मंडनआह भेदाश्रयस्यात्मनइंद्रियेणसन्निकर्षोनास्तीतित्वयोक्तमेतन्नसमीचीनंयस्मात्चित्तात्मनोर्द्रव्यत्वेनोभयोरपिसंयोगसमाश्रयत्वम
स्त्येव इंद्र० ॥९६ ॥ एवमाक्षिप्तोभगवान्विकल्प्याक्षेपंप्रक्षिपति आत्माविभुःस्यादथवाणुमात्रःपक्षद्वयेपिसंयोगितानयुक्ताहियस्मात्सावय
वस्यसावयवेनसासंयोगितालोकेदृष्टातस्मादित्यर्थः भार्यादियोगित्वमनुभूतमपलपितुमनर्होसीतिकटाक्षेणसंबोधयति हेयोगिन्निति॥९७॥ ॥१५॥

किंचमनइंद्रियमित्यंगीकृत्यभेदेनास्यासंगित्वमुक्तंवस्तुतस्तुमनोनेंद्रियंचक्षुरादिसहकारित्वात्दीपवत्इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यश्चपरंमनइ
त्यादिश्रुत्यामनसोऽनिंद्रियत्वावधारणादेवेत्युक्तं मनःषष्ठानींद्रियाणीतिवचनंतुनमनसइंद्रियत्वेप्रमाणं यजमानपंचमाइडांभक्षयंति वेदान
ध्यापयामासमहाभारतपंचमानित्यादिवदनिंद्रियेणापिमनसाषट्त्वसंख्यापूर्णत्वसंभवात् इंद्रियाणांमेनश्चास्मीतिवचनमपिनक्षत्राणामहं

मनोक्षमित्यभ्युपगम्यभेदासंगित्वमुक्तंपरमार्थतस्तु ॥ साहाय्यकृल्लोचनपूर्वकस्यदीपादिवन्नेंद्रियमेवचि
त्तं ॥ ९८ ॥ भेदप्रमानेंद्रियजास्तुतर्हिसाक्षिस्वरूपैवतथापियोगिन् ॥ तयाविरोधात्परमात्मजीवाभेदंक
थंबोधयितुंप्रमाणं॥ ९९ ॥ प्रत्यक्षमात्मेश्वरयोरविद्यामायायुजोर्द्योतयतिप्रभेदं ॥ श्रुतिस्तयोःकेवलयोर
भेदंभिन्नाश्रयत्वान्नतयोर्विरोधः॥ १०० ॥

शशीतिवत्नमनसइंद्रियत्वेप्रमाणमिति उ० ॥ ९८ ॥ एवंनिरुद्धोमंडनआह भेदप्रमेंद्रियजानचेत्तर्हिसाक्षिस्वरूपैवास्तु तथापिहेयोगि
न्तयासाक्षिस्वरूपयाभेदप्रमयाविरोधात्परमात्मजीवयोरभेदंबोधयितुंकथंप्रमाणंतत्त्वमस्यादिवाक्यमितिशेषः ॥ ९९ ॥ मंडनोक्तमंगीकृ
त्यविषयभेदाद्विरोधंपरिहरतिभगवान् साक्षिस्वरूपंप्रत्यक्षंजीवात्मपरमात्मनोरविद्यामायायुक्तयोःप्रभेदंद्योतयति श्रुतिस्तुतद्विनिर्मुक्तयोःशुद्ध
योस्तयोर्जीवेश्वरयोरभेदंद्योतयतीत्येवंश्रुतिप्रत्यक्षयोर्भिन्नाश्रयत्वान्नविरोधः ॥ १०० ॥

विरोधमंगीकृत्यापिपरिहरति स्याद्वाविरोधस्तदप्ययेचरंप्रथमप्रवृत्तंबलहीनंभेदप्रत्यक्षमेवप्राबल्यवत्याभेदवादिश्रुत्याचरमप्रवृत्त्याबाध्यं अपच्छेदन्यायेनोक्तयारीत्याऽपच्छेदनयइतिवा तथाचषाष्ठंपारमर्षसूत्रंपौर्वापर्येपूर्वदौर्बल्यंप्रकृतिवदितिज्योतिष्टोमेबहिःपवमानार्थहविर्धानान्निर्गच्छतांऋत्विग्यजमानानांअध्वर्युंप्रस्तोताऽन्वारभतेप्रस्तोतारमुद्गतारंप्रतिहर्त्तेत्यादिनाऽन्वारंभणंविहितंतद्विच्छेदनिमित्तंप्रायश्चित्तंश्रूयते यद्युद्गातापच्छिद्येतादक्षिणंतंयज्ञमिष्ट्वातेनपुनर्यजेततत्रतद्दद्यात्यत्पूर्वस्मिनदास्यंस्यात्यदिप्रतिहर्तापच्छिद्येतसर्ववेदसंदद्यादितितत्रोद्गातृप्रतिहर्त्रोःक्रमेणविच्छेदेविरुद्धप्रायश्चित्तयोःसमुच्चयासंभवात्किंपूर्वंकार्यमुतपरमितिविषयेऽनुपजातविरोधितयापूर्वमितिप्राप्तेराद्धांतःपौर्वापर्येसतिनिमित्तयोःपूर्वस्यनैमित्तिकस्यदौर्बल्यंउत्तरस्यपूर्वनिरपेक्षस्यतद्बाधकतयोदितत्वात्पूर्वोदयकालेउत्तरस्याप्राप्तत्वेनपूर्वेणबाध्यत्वायो

स्याद्वाविरोधस्तदपिप्रवृत्तंप्रत्यक्षमग्रेऽबलमेवबाध्यं ॥ प्राबल्यवत्याचरमप्रवृत्त्याश्रुत्याह्यपच्छेदनयोक्तरीत्या ॥ १०१ ॥ नन्वेवमप्यस्त्यनुमानबोधोभेदश्रुतेःसंयमिचक्रवर्त्तिन् ॥ घटादिवद्ब्रह्मनिरूपितेनभेदेनयुक्तोयमसर्ववित्त्वात् ॥ २ ॥

गात् तदुक्तंपूर्वंपरमजातत्वादबाधित्वैवजायते परस्यानन्यथोत्पादान्नत्वबाधेनसंभवः तत्रदृष्टांतः प्रकृतिवत् यथाप्रकृतौकृतोपकाराःकुशाःप्रथममतिदेशेनविकृतावुपकाराकांक्षिण्यांप्राप्ताःकल्प्योपकारचरमभाविभिरपिशरैर्निरपेक्षैर्बाध्यंतेतद्वत्तथाचयथाप्रथमप्रवृत्तंदुर्बलंपूर्वनैमित्तिकमेवपश्चात्प्रवृत्तेनप्रबलेनोत्तरेणनैमित्तिकेनबाध्यंतद्वद्यथोक्तंप्रत्यक्षमेवयथोक्तश्रुत्याबाध्यं हिशब्दोलोकप्रसिद्धिंद्योतयति यथापूर्वप्रवृत्तरजतज्ञानमेवपश्चात्प्रवृत्तेनशुक्तिज्ञानेनबाध्यमन्यथातदनपबाधनेतदपबाधनात्मकस्यतस्योत्पत्त्यनुपपत्तेस्तद्वदित्यर्थः इंद्र० ॥ १०१ ॥ एवमुक्तोमंडनोऽयंजीवोब्रह्मनिरूपितभेदवान्असर्वज्ञत्वात्घटादिवदित्यनुमानेनश्रुतेर्बाधंशंकते नन्वेवंप्रत्यक्षेणाभेदश्रुतेर्बाधाभावेपिहेसंयमिचक्रवर्त्तिन्नित्यनेनतर्कानधिकारंद्योतयति अनुमानेनाभेदश्रुतेर्बाधोऽस्तितदेवदर्शयति घटादिवदिति उपलक्षणमेतद्ब्रह्मधर्मिकभेदप्रतियोगित्वस्यापिअसर्वज्ञत्वादितिपदार्थत्वादित्यस्याप्युपलक्षणंपदंब्रह्मतदर्थत्वात्तच्छेषत्वात्तन्नियम्यत्वादितिवा उ० ॥ २ ॥

मंडनोक्तमनुमानंविकल्प्यदूषयतिभगवान्भाष्यकारः किमेषब्रह्मनिरूपितोभेदःपरमार्थभूतःप्रसाध्यतेऽथवाकाल्पनिकः आद्येदृष्टांतहानिः घटादेरुक्तभेदवत्त्वतत्प्रतियोगित्वयोरभावात् अंत्येतुस्वीकृतोऽस्माभिर्नसाधनीयः परस्परप्रतियौगिककाल्पनिकव्यावहारिकभेदस्यास्माभिरप्यंगीकृतत्वात्सिद्धसाधनमित्यर्थः एतेनजीवस्यब्रह्मणोभेदाभावेतन्नियम्यत्वानुपपत्तिरपिप्रत्युक्ता नियम्यत्वादेःस्वसमानसत्ताकनियंत्रादिभेदसापेक्षत्वात्तस्यचस्वीकारात् ॥ २ ॥ एवमुक्तोमंडनआह ब्रह्मनिरूपितस्वज्ञानाबाध्यभेदवत्त्वंसाध्यंतच्चघटादावस्तिआत्मज्ञाने

किमेषभेदःपरमार्थभूतःप्रसाध्यतेकाल्पनिकोथवाद्ये ॥ दृष्टांतहानिश्चरमेतुविद्वन्नूरीकृतोऽस्माभिरसाधनीयः ॥ ३ ॥ स्वप्रत्ययाबाध्यभिदाश्रयत्वंसाध्यंघटादौचतदस्तियोगिन् ॥ त्वयात्मबोधेनभिदानबाध्येत्यनभ्युपेतेतिनकोपिदोषः ॥ ४ ॥ ननुस्वशब्देनसुखादिमान्वाविवक्षितस्तद्विधुरोथवात्मा ॥ आद्येऽस्मदिष्टंनतुसाध्यमंतेदृष्टांतहानिःपुनरेवतेस्यात् ॥ ५ ॥

नघटादिगतभेदस्याबाध्यत्वात् हेयोगिन्आत्मज्ञानेननबाध्याभिदात्वयाऽनभ्युपेताआत्मज्ञानाबाध्योभेदस्त्वयानांगीकृतःसचास्माभिःसाधनीयइतिहेतोर्नकोपिदृष्टांतहान्यादिरूपोदोषः ॥ ४ ॥ एतदपिविकल्प्यदूषयतिभगवान् ननुस्वशब्देनसुखादिमान्जीवपदवाच्यःकर्त्रादिरूपआत्माविवक्षितोऽथवासुखादिरहितः आद्येसुखदुःखादिमतःशरीरिणःप्रत्ययेनाबाध्यस्यव्यावहारिकानिर्वचनीयभेदस्यास्मदिष्टत्वान्नैवतत्साध्यं* अंतेदृष्टांतहानिःपुनरेवतेस्यात् घटादेःसुखदुःखादिविधुरात्मन्यज्ञानविलसितत्वेनतद्बोधबाध्यत्वस्वीकारात्तद्बोधाबाध्यस्यभेदस्यकाप्यनभ्युपगमात् घटादावपिव्याप्यभावेनव्याप्यत्वासिद्धेः ॥ ५ ॥

* स्वज्ञानबाध्यभेदवत्त्वं

एवमुक्तोमंडनआह ॥ हेयोगिन् अनौपाधिकभेदवत्त्वमिहास्मिन्ननुमानेविवक्षितं ननुजीवेशभेदस्यनिरुपाधिकत्वेपिघटादिभेदवन्मिथ्या
त्वोपपत्तेःसिद्धसाधनतात्रापितदवस्थेत्याशंक्याह त्वदिति जीवेशभेदस्यनिरुपाधिकत्वेतत्वज्ञानादविद्यादेर्निवृत्तावपितत्कार्यघटादिभेद
वत्तनस्तन्निवृत्तेरयोगात्तत्सत्यत्वसिद्धिर्भियौपाधिकस्येश्वरजीवभेदस्यतवेष्टत्वादस्माभिश्चानौपाधिकभेदवत्त्वस्यसाध्यमानत्वात्नसिद्धसाध
नेनापिदृष्टांतहानिस्तत्रनिरुपाधिकभेदस्यतवेष्टत्वादित्याह घटेशभेदइति वियोगिनी ॥ ६ ॥ परिहरतिभगवान् घटेशभेदृप्यविद्यायानु

योगिन्ननौपाधिकभेदवत्त्वंविवक्षितंसाध्यमिहत्वदिष्टः ॥ औपाधिकस्त्वीश्वरजीवभेदोघटेशभे
दोनिरुपाधिकश्च ॥ ६ ॥ घटेशभेदेप्युपधिर्ह्यविद्यातवानुमानेषुजडत्वमेव ॥ चित्त्वादभिन्नःपर
वत्परस्मादात्मेतिवात्रप्रतिपक्षहेतुः ॥ ७ ॥

पाधित्वेनानौपाधिकस्यतस्यतत्रानंगीकाराद्दृष्टांतहानिरेवेत्यर्थः किंचतवानुमानेषुजडत्वमुपाधिरेवघटादेर्जडत्वेनदृश्यतयामिथ्यात्वात्तद्गो
चरज्ञानस्यघटतद्भेदहेत्वज्ञाननिवर्त्त्ययोग्यत्वात्तत्रस्वज्ञानाबाध्यभेदवत्त्वंजाड्यप्रयुक्तमितिजडत्वमुक्तसाध्यव्यापकंसाधनवतिस्वप्रकाशात्म
न्यभावात्साधनाव्यापकं ततश्चसोपाधिकत्वादयंहेत्वाभासइत्यर्थः ननुप्रमेयत्वातिरिक्तजडत्वाभावात्तस्यचकेवलान्वयित्वात्साधनव्याप ॥ १७॥
कत्वादिनानोपाधित्वमितिचेन्न तस्यास्वप्रकाशस्यात्मनःस्वप्रकाशत्वस्यचश्रुतिन्यायसिद्धत्वात्पदार्थत्वादितिप्रतिपक्षहेतुःप्रतिपक्षंदर्शयति
आत्मापरप्रतियोगिकभेदशून्यः चित्त्वात्तत्रदृष्टांतःपरवदिति प्रतिपक्षःसाध्याभावसाधकोहेतुर्यस्यसतथाहेतुःसत्प्रतिपक्षइत्यर्थः उ॰ ॥ ७ ॥

एवमुक्तोमंडनोब्रह्मपक्षकानुमानंप्रयुंजन्सिद्धसाध्यत्वादिपरिहारंशंकते धर्मिप्रमाऽबाध्यशरीरभेदोब्रह्मणिसाध्यमिष्टंहियस्मात्संस्तुतिशून्येब्र
ह्मजीवप्रतियौगिकधर्मिप्रमाऽबाध्यभेदवत्संस्तुतिशून्यत्वाद्घटादिवदित्येवमस्मदिष्टत्वादात्मप्रतियोगिकभेदस्यचब्रह्मज्ञानेनबाध्यत्वस्यतवेष्टत्वा
दस्माभिश्चतद्विपरीतस्यसाध्यमानत्वान्नसिद्धसाधनंनापिदृष्टांतहानिर्घटादिप्रमयातथाभूतभेदस्याबाध्यतायास्तवापीष्टत्वादित्याह त्वयेति
॥ ८ ॥ एतद्विकल्प्यदूषयतिभगवान् किंसभेदःसमस्तधर्मिप्रमयानबाध्यःकिंवायत्किंचनधर्मिबोधान्नबाध्यः तत्रघटगतजीवभेदस्यापिस्व

धर्मिप्रमाबाध्यशरीरभेदस्त्वसंस्तुतौब्रह्मणिसाध्यमिष्टं ॥ त्वयेष्यतेब्रह्मधियात्मभेदोबाध्योघटादिप्रमयात्व
बाध्यः ॥ ८ ॥ किंकृत्स्नधर्मिप्रमयानबाध्यःकिंवासयत्किंचनधर्मिबोधात् ॥ घटादिकेब्रह्मणिचात्मभेदस्यै
क्यात्पुनःस्यान्ननुपूर्वदोषः ॥ ९ ॥ किंवागुणोवासगुणोमनीषिन्विवक्ष्यतेधर्मिपदेननांत्यः ॥ भेदस्यतद्बु
द्ध्यविबाध्यतेष्टेर्नाद्यश्चतत्रोभयथापिदोषात् ॥ १० ॥

धर्मिब्रह्मज्ञानबाध्यत्वस्वीकारेणयावद्धर्मिज्ञानाबाध्यत्वस्यासंप्रतिपत्त्याद्दृष्टांतहानेराद्यपक्षासंभवमभिप्रेत्यद्वितीयेदोषमाह पुनःपूर्वोक्तःसि
द्धसाधनलक्षणोदोषःस्यात्तत्रहेतुमाह घटादाविति स्वरूपातिरिक्तभेदवादिमतेघटादौब्रह्मणिचात्मभेदस्यैक्यात्तद्धर्मिघटज्ञानाबाध्यजीवभे
दस्यब्रह्मण्यस्माभिरपिस्वीकृतत्वादित्यर्थः ॥ ९ ॥ पुनःप्रकारांतरेणविकल्प्यदूषयति किंचेति हेमनीषिन्धर्मिपदेनकिंवेदांततात्पर्यगोचरःस
त्यज्ञानादिरूपोनिर्गुणोविवक्ष्यते किंवाब्रह्मेशादिपदवाच्योऽनवच्छिन्नत्वसर्वज्ञत्वादिविशिष्टःसगुणो नद्वितीयोभेदस्यतत्प्रमाऽविबाध्यतायाइ
ष्टत्वेनसिद्धसाधनत्वात् नचाद्यपक्षउभयथापिप्रमितत्वाप्रमितत्वलक्षणपक्षद्वयेपिवक्ष्यमाणविधयादोषस्यसत्त्वादित्यर्थः ॥ १० ॥

उभयथापिदोषादित्युक्तंविवृणोति किंनिर्गुणंब्रह्मप्रमितंसत्पक्षःकिंवाऽप्रमितं द्वितीयेप्रामाश्रयासिद्धिरथाद्यपक्षेब्रह्मादिपदलक्ष्यस्याद्वयानं
दस्यप्रत्यग्बोधात्मजीवाभेदेनिर्धारिततात्पर्यैस्तत्त्वमस्यादिवेदांतैर्जीवात्माभेदेनपरमात्मनःसिद्धेर्धर्मिग्राहकवेदांतप्रमाणस्यप्रकोपःप्राप्नोति त
थाचज्योतिष्टोमोनस्वर्गफलःक्रियात्वान्मर्दनक्रियावदित्यनुमानंज्योतिष्टोमेनस्वर्गकामोयजेतेतिवेदबाधितविषयत्वाद्यथाभासरूपंतथेदम
पीतिभावः ॥ ११ ॥ एवंसर्वतःप्रतिरुद्धोमंडनोऽनुमानविरोधंस्थापयितुमशक्तःश्रुतिविरोधमुद्भावयतिभोइति द्वासुपर्णासयुजासखायासमा
नंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतिश्रुतिःकर्मफलभोक्तृभोक्त्रोर्जीवेशयोर्भेदमुदीरयंतीतयोर्जीवेशयो

**किन्निर्विशेषंप्रमितंनवांत्येप्रामाश्रयासिद्धिरथाद्यकल्पे ॥ शरीर्यभेदेनपरस्यसिद्धेःप्राप्नोतिधर्मिग्रहमान
कोपः ॥ ११ ॥ भोद्वासुपर्णासयुजासखायेत्याद्याश्रुतिर्भेदमुदीरयंती ॥ जीवेशयोःपिप्पलभोक्तृभोक्त्रोस्त
योरभेदश्रुतिबाधिकाऽस्तु ॥ १२ ॥ प्रत्यक्षसिद्धेविफलेपरात्मभेदेश्रुतिर्नोनयविस्ममाणं ॥ स्यादन्यथामानम
तत्परोपिस्वार्थेर्थवादःसकलोपिविद्वन् ॥ १३ ॥**

रभेदश्रुतेर्बाधिकाऽस्तु ॥ १२ ॥ परिहरतिभगवान्प्रत्यक्षसिद्धेविफलेस्वर्गापवर्गाख्यफलशून्येप्रत्युतमृत्योःसमृत्युमाप्नोतियइहनानेवपश्यती
तिश्रुत्युक्तानर्थप्रदेपरजीवयोर्भेदेश्रुतिःप्रमाणंनस्यादत्रभेदेप्रत्यक्षप्रतिपन्नमंगीक्रियतेतत्रश्रुतिप्रामाण्यवारणायनतुतत्रप्रमाणंतदसंभवस्योक्त
त्वात्सिद्धांतेशुक्तिरूप्यवत्तस्यानुभवमात्रसिद्धत्वस्वीकारादज्ञातेर्थेश्रुतिप्रमाणस्यन्यायेननिर्धारितवतोजैमिनेर्न्यायाभिज्ञस्यतवैवंकथनंनशो
भनमितिध्वनयन्नाह हेनयवित् तथाचभेदस्यान्यतःसिद्धावपूर्वत्वाभावान्नश्रुतितात्पर्यगोचरतायेनवाक्येनयत्रप्रतीत्युत्पादनेनमानाभावप्र
युक्तासत्वशंकानिवर्त्ततेतस्यतत्रतात्पर्यमन्यथातस्यतदर्थत्वायोगात् यत्परःशब्दःसशब्दार्थइतिन्यायात् विपक्षेऽपसिद्धांतदंडंपातयति अन्य
थास्वार्थेऽतत्परोप्यर्थवादःसकलोपिप्रमाणंस्यात् एतज्ज्ञातुंयोग्योसीतिसूचयितुमाह हेविद्वन्निति उ॰ ॥ १३॥

एवमुक्तोमंडनआह क्षेत्रज्ञंचापिमांविद्धिसर्वक्षेत्रेषुभारतेत्यादिस्मृतिप्रसिद्धस्यार्थस्यविबोधकतत्त्वमस्यादिश्रुतिवाक्यंमूलतयायथाप्रमाण
मिष्यतेतथाप्रत्यक्षेणसिद्धोऽर्थोयस्यतथाभूतंवाक्यंप्रत्यक्षस्यमूलतयाप्रमाणंस्यात्तथाचभेदस्यप्रत्यक्षादिप्रवृत्तेःप्रागपूर्वतयानिरपेक्षश्रुतिप्रमे
यत्वाच्छ्रुतेस्तत्रतात्पर्योपपत्तिरितिभावः ॥ १४ ॥ परिहरतिभगवान् यदिवेदविद्भिःस्मृतेऽर्थेश्रुतिस्तन्मूलतयाप्रमाणंनभवेत् किंत्वनधिगतगं
तृत्वेनैववेदविद्भिःस्मर्यमाणार्थेस्यततएवज्ञानत्वात्तर्हिवेदकथानभिज्ञैरपिपरजीवयोर्भेदेज्ञातेसाश्रुतिस्तन्मूलतयाप्रमाणंकथंभवेत्नकेनापिप्र

**स्मृतिप्रसिद्धार्थविबोधिवाक्यंयथेष्यतेमूलतयाप्रमाणं ॥ प्रत्यक्षसिद्धार्थकवाक्यमेवंस्यादेवतन्मूलतयाप्र
माणं ॥ १४ ॥ श्रुतिःस्मृतेर्थेयदिवेदविद्भिर्भवेन्नतन्मूलतयाप्रमाणं ॥ कथंभवेद्वेदकथानभिज्ञैर्ज्ञातेपिभेदे
परजीवयोःसा ॥ १५ ॥ जीवेश्वरौसावदतीत्युपेत्यप्रावोचमेतत्परमार्थतस्तु ॥ विविच्यसत्वात्पुरुषंसमस्त
संसाररााहित्यममुष्यवक्ति ॥ १६ ॥ यदीयमाख्यात्यथसत्वजीवौविहायसर्वज्ञशरीरभाजौ ॥ जडस्यभोक्तृ
त्वमुदाहरंतीप्रामाण्यमर्हन्कथमश्नुवीत ॥ १७ ॥**

कारेणेत्यर्थस्तथाचवेदकथानभिज्ञैर्निरपेक्षतयाप्रथमप्रवृत्तैःप्रत्यक्षादिभिर्ज्ञातेभेदेश्रुतिःप्रमेयत्वाभावान्नतस्यास्तत्रतात्पर्यमितिभावः ॥ १५ ॥
किंचसाश्रुतिर्जीवेश्वरौवदतीत्यंगीकृत्यैतत्प्रावोचं परमार्थतस्तुकर्मफलभोक्तुःसत्वाद्बुद्धेःपुरुषंविविच्य साश्रुतिरमुष्यपुरुषस्यसमस्तसुखदुःख
भोक्तृत्वलक्षणस्यसंसारस्यराहित्यंवक्ति ॥ १६ ॥ उक्तश्रुत्यर्थमसहमानोमंडनआह यदीयंश्रुतिःपरजीवौविहायाथसत्वजीवौवक्ति
तर्हिप्रत्यक्षविरुद्धं जडस्यसत्वस्यभोक्तृत्वमुदाहरंतीहेऽर्हन्प्रामाण्यंकथमश्नुवीतकेनप्रकारेणप्राप्नुयात्प्रत्यक्षविरुद्धार्थप्रतिपादकत्वेनयजमानः
प्रस्तरइत्यादिश्रुतिवत्स्वार्थेप्रामाण्यानुपपत्तेः ॥ १७ ॥

अस्यमंत्रस्यपैंग्यरहस्यब्राह्मणेनैवमेवव्याख्यातत्वान्मैवमितिपरिहरतिभगवान् अत्रास्मिन्नर्थेत्वयावयंनशंकनीयायतस्तयोरन्यःपिप्पलंस्वा
द्वत्तीतिसत्वमनश्नन्नन्योअभिचाकशीत्यनश्नन्नन्योऽभिपश्यतिज्ञस्तावेतौसत्वक्षेत्रज्ञाविति पैंग्यरहस्यमेवेमंमंत्रंविवृणोतीत्यर्थः विद्वांस्त्वमेत
ज्ज्ञातुंयोग्योसीतिसंबोधनाशयः ॥ १८ ॥ उक्तब्राह्मणस्यापिशारीरक्षेत्रप्रतिपादकत्वाद्द्वासुपर्णेतिवाक्यस्यनान्यपरत्वमितिमंडनःशंकते ननुत
त्रपैंग्यरहस्यब्राह्मणेपिसत्त्वशब्दःशारीरवाचीक्षेत्रज्ञशब्दःपरमात्मवाचीअतःकारणात्पैंग्यरहस्योक्तमार्गेणाप्यस्यबुद्ध्यात्मपरत्वंनास्तीत्यर्थः

नचोदनीयावयमत्रविद्वन्यतस्त्वयापैंग्यरहस्यमेव॥ अत्तीतिसत्वेत्वभिपश्यतिज्ञइतिस्मसम्यग्विवृणोतिमं
त्रं॥ १८॥ शारीरवाचीननुसत्वशब्दःक्षेत्रज्ञशब्दःपरमात्मवाची ॥ तत्राप्यतोनान्यपरत्वमस्यवाक्यस्यपैं
ग्योदितवर्त्मनापि ॥ १९॥ तदेतदित्यादिगिराहिचित्तेप्रदर्शितासत्वपदस्यवृत्तिः ॥ क्षेत्रज्ञशब्दस्यचवृत्ति
रुक्ताशारीरकेद्रष्टरितत्रविद्वन् ॥ २० ॥ येनेतिहिस्वप्नदृशिक्रियायाःकर्त्तोच्यतेतत्रसजीवएव ॥ क्षेत्रज्ञश
ब्दाभिहितश्चयोगिन्स्यात्स्वप्नदृक्सर्वविदीश्वरोपि॥ २१॥

॥ १९ ॥ सत्वक्षेत्रज्ञशब्दयोरंतःकरणशारीरपरतयाप्रसिद्धत्वात्तत्रैवव्याख्यातत्वाच्चमैवमित्युत्तरमाहभगवान् तत्रपैंग्यरहस्येतदेतत्सत्वंयेन
स्वप्नंपश्यत्यथयोयंशारीरउपद्रष्टासक्षेत्रज्ञस्तावेतौसत्वक्षेत्रज्ञाविति गिरासत्वपदस्यवृत्तिश्चित्तेप्रदर्शिता क्षेत्रज्ञशब्दस्यचशारीरकेद्रष्टरिवृत्ति
रुक्ता हिरितिप्रसिद्धार्थकोनिपातः ॥ २० ॥ उदाहृतपैंग्यरहस्यगिरापिजीवपरमात्मानावेवनसिध्यतइतिमंडनःशंकते येनेत्यनेनहितत्रोदा
हृतगिरिस्वप्नदर्शनक्रियायाःकर्तोच्यते सकर्त्ताजीवएवतथाक्षेत्रज्ञशब्दाभिहितः स्वप्नद्रष्टाईश्वरोपिस्याद्यतोहेयोगिन्ससर्वज्ञइत्यर्थः ॥२१॥

कर्त्रर्थस्यतिङ्प्रत्ययेनाभिहितत्वात् शारीरइतिविशेषणाच्चमैवमितिभगवान्परिहरति अत्रगिरितिङ्प्रत्ययेनकर्त्तोक्तस्तस्मात्करणेतृतीयास्वीक
र्त्तव्याऽनभिहितइत्यधिकारात्द्रष्टाचशारीरइतिशारीरत्वेनविशेष्यतेतेनहेतुनासद्रष्टाईश्वरोनस्यादित्यर्थः मनीषिणात्वयैवंनवक्तव्यमितिसं
बोधनाशयः ॥ २२ ॥ एवमुक्तोमंडनःसत्वपदस्यजीववृत्तिप्रतिपादयितुमशक्तःशारीरपदस्यपरमात्मनिवृत्तिदर्शयति शरीरेभवतीत्यस्मि

तिङ्प्रत्ययेनाभिहितोत्रकर्तातत्स्तृतीयाकरणेभ्युपेया ॥ द्रष्टाचशारीरतयामनीषिन्विशेष्यतेतेनसनेश्वरः
स्यात् ॥ २२ ॥ वृत्तिःशरीरेभवतीत्यमुष्मिन्नर्थेहिशारीरपदस्ययोगिन् ॥ तस्मिन्भवन्सर्वगतोमहेशःकथं
नशारीरपदाभिधेयः ॥ २३ ॥ भवन्शरीरादितरत्रचेशःकथंनुशारीरपदाभिधेयः ॥ नभःशरीरेपिभवत्य
थापिनकेपिशारीरमितीरयंति ॥ २४ ॥ यद्येषमंत्रोनभिधायजीवप्राज्ञौवदेद्बुद्धिशरीरभाजौ ॥ अत्तीति
भोक्तृत्वमचेतनायाबुद्धेर्वदेत्तर्हिकथंप्रमाणं॥ २५॥

न्नर्थेहियस्मात्हेयोगिन्शारीरपदस्यवृत्तिस्तस्मात्सर्वगतत्वात्तस्मिन्शरीरेभवन्महेशःशारीरपदाभिधेयःकथंनभवेदपितुभवेदेव ॥ २३ ॥ प
रिहरतिभगवान् सर्वगत्वादीशःशरीरादितरत्रापिभवन् शारीरपदाभिधेयःकथंतत्रदृष्टांतोयथाकाशंव्यापकत्वाच्छरीरेपिभवतितथापिशारी
रपदाभिधेयंकेपिनकथयंतितद्वदित्यर्थः उ० ॥ २४ ॥ एवंतर्हिमंत्रस्यप्रामाण्यंबाध्येतेतिशंकितंमंडनःस्मारयति यद्येषमंत्रोजीवेशावनभि
धायबुद्धिजीवौवदेत् बुद्धेश्चाचेतनायाअत्तीतिभोक्तृत्वंवदेत्तर्हिप्रमाणंकथं प्रमाणंनभवेदित्यर्थः इंद्र० ॥ २५॥

परिहरतिभगवान् अदाहकस्यापिलोहपिंडस्यवन्हेस्तादात्म्याद्यथादाहकत्वमास्तेतथैवचैतन्यानुप्रवेशादचेतनायाबुद्धेरपिभोक्तृत्वंस्यात्तथा चायोदहतीतिवाक्यवद्दत्तीतिवाक्यमपिसुखदुःखादिविक्रियावतिसत्वेभोक्तृत्वमप्यप्रवृत्तंप्रमाणमेवनहीयंश्रुतिरचेतनस्यसत्वस्यभोक्तृत्वंवक्तुं प्रवृत्ताकिंतुचेतनस्यक्षेत्रज्ञस्याभोक्तृत्वंब्रह्मस्वभावतांचवक्तुंप्रवृत्तेतिभावः वि० ॥ २६ ॥ एवमुक्तोमंडनऋतंपिबंतौसुकृतस्यलोकेगुहांप्रविष्टौपरमेपरार्ध्ये छायातपौब्रह्मविदोवदंतिपंचाग्नयोयेचत्रिणाचिकेताइतिकठवल्लीस्थाश्रुतिरभेदश्रुतेर्बाधिकास्त्वित्याह ऋतंकर्मफलंपिबंतौ

अदाहकस्याप्ययसःकृशानोराश्लेषणाद्दाहकतायथास्ते ॥ तथैवभोक्तृत्वमचेतनायाबुद्धेरपिस्याच्चिदनुप्रवेशात् ॥ २६ ॥ छायातपौयद्वदतीवभिन्नौजीवेश्वरौतद्वदितिब्रुवाणा ॥ ऋतंपिबंतावितिकाठकेषुश्रुतिस्त्वभेदश्रुतिबाधिकास्तु ॥ २७ ॥ भेदंवदंतीव्यवहारसिद्धंनबाधतेऽभेदपरश्रुतिंसा ॥ एषात्वपूर्वार्थतयावलिष्ठाभेदश्रुतेःप्रत्युतबाधिकास्यात् ॥ २८ ॥ मानांतरोपोद्बलिताहिभेदश्रुतिर्बलिष्ठायमिनांवरेण्य ॥ तद्बाधितुंसाप्रभवत्यभेदश्रुतिंप्रमाणांतरबाधितार्था ॥ २९ ॥

पानप्रयोज्यप्रयोजकावितिकाठकेषुश्रुतिस्तुछायातपौयद्वदतीवभिन्नौजीवेश्वरौतद्वदितिब्रुवाणाऽभेदश्रुतेर्बाधिकाऽस्तु उ० ॥ २७ ॥ इयमपिश्रुतिर्नबाधिकाप्रत्युतबाध्येतिपरिहरतिभगवान् व्यवहारसिद्धंभेदंवदंतीसाभेदश्रुतिस्तदसिद्धाभेदपरांश्रुतिंनबाधतेप्रत्युतापूर्वार्थोयस्यास्तत्तयाऽपूर्वार्थबोधिकतयावलिष्ठाएषाभेदश्रुतिर्भेदश्रुतेर्बाधिकास्यात् ॥ २८ ॥ एवमुक्तोमंडनआह प्रमाणांतरेणप्रत्यक्षेणोपोद्बलितोपबृंहिताभेदश्रुतिर्हेयमिनांवरेण्यबलिष्ठातत्तस्मात्साभेदश्रुतिःप्रत्यक्षप्रमाणबाधितार्थामभेदश्रुतिंबाधितुंप्रभवतिनत्वभेदश्रुतिर्भेदश्रुतिमित्यर्थः ॥ २९ ॥

परिहरति हेबुधानामग्रयायिन् प्रमाणांतरंश्रुतीनांप्राबल्यंनापादयतिकिंतुगतार्थतादानमुखेनतासांश्रुतीनांदौर्बल्यसंपादकमेवबुधाग्रयायिन्नस्त्वेयमुक्तिरशोभनेतिसंबोधनाशयः ॥ ३० ॥ उपसंहरति इतीति अस्यश्रीशंकरस्येत्याद्यादृढयुक्तिःशुशुभे आद्यपदेनमुक्तोऽश्रुतेकामगणान्सहेशेत्येवंवदंतीखलुतैत्तिरीया श्रुतिर्विनाभेदमबाध्यमथार्द्धीनासतीसत्त्वममुष्यवक्ति १ मैवंयतोऽज्ञाननिवृत्तितोयंसत्यामितानंदचिदात्मभावं गतोऽश्नुतेसोम्यससर्वकामांस्तदंतरस्थानितिसाब्रवीति २ द्रष्टव्यआत्मेतिवचःपरात्मनःकर्मत्वकर्तृत्वमिदंहिवक्ति संदर्शनेतोयतिराजभेदःसत्योऽन्यथास्याच्छ्रुतिरप्रमाणं ३ नेयंश्रुतिस्तात्विकभेदगास्त्यद्वैतश्रुतेर्वेदविदांवरेण्य विरोधतोब्रह्मपरत्वतोस्यास्तात्पर्यगत्याकिलमानभावः ४ नन्वस्त्वभेदश्रुतिरेवयोगिन्प्रकल्पिताभेदपरेतिमैवं प्रातीतिकोवाव्यवहारसिद्धोभेदोनवैभेदमितिप्रकोपात् ५ अथास्तु

प्राबल्यमापादयतिश्रुतीनांमानांतरंनैवबुधाग्रयायिन् ॥ गतार्थतादानमुखेनतासांदौर्बल्यसंपादकमेवकिंतु ॥ ॥ ३० ॥ इत्याद्यादृढयुक्तिरस्यशुशुभेदत्तानुमोदागिरांदेव्यातादृशविश्वरूपरभसावष्टंभमुष्टिंधया ॥ भर्तृन्यासविलक्ष्यसूक्तिजननीसाक्षित्वकुक्षिंभरिःसश्लाघाद्भुतपुष्पवृष्टिलहरीसौगंध्यपाणिंधया ॥ ३१ ॥

भेदेयतिशेखारार्थापत्तिर्नचैवंननसत्यभेदं विनोपपत्त्यारहितोनचार्थस्तस्मादभेदार्थश्रुतिर्बलिष्ठा ६ स्याच्चेदभेदोस्यपरात्मनामुनेतर्ह्योपलभ्येतनचोपलभ्यते तस्मादसौनास्तिततोयतेर्भिदाषष्ठप्रमाणस्यतुगम्यतांगता ७ यथावृतोनैवघटःप्रदृश्यतेतथावृतोऽसावपिनैवभासते अविद्ययातत्त्वविदामनावृतःप्रकाशतेतोनभिदात्यमानगा ८ इत्यादिदृढयुक्तिजातंयास्मं तांविशिवष्टि गिरांदिव्याऽधिष्ठातृदेवतयासरस्वत्यादत्तोऽनुमोदोयस्यैतयानुमोदितेतियावत् तथातादृशस्यविश्वरूपस्यमंडनस्ययोरभसावष्टंभोवेगस्यहर्षस्यवास्तंभस्तस्यमुष्टिंधयानिष्पीड्यसारार्कर्षिकातयाभर्तुर्न्यासस्यसंन्यासस्यविलक्ष्येणसंव्याजेनयासूक्तिस्तस्याजननीसरस्वतीएवसाक्षित्वकुक्षिंभरिःसाक्षित्ववतीयस्यास्तथाश्लाघयासहवर्तमानायापुष्पवृष्टिलहरीतस्याःसौगंध्यस्यपाणिंधयतिहस्तंपिबतीतितथा शार्दू० ॥ ३१ ॥

इत्थमेवंप्रकारेणयतिराजस्ययुक्तिमनुमोघमालांचमंडनगलेमलिनामवेक्ष्याघयुवांभिक्षार्थमुच्चलतमितीमौशंकरमंडनावूचिष्टोवाचांवास रस्वतीतंयतींद्रंपुनरुवाच ॥ १३२ ॥ पुराकोपातिरेकवशतोमांशपतादुर्वाससातवजयस्तस्यावधिर्विहितस्तस्यजातत्वात्साहंहेशमिप्रवी रयथागतमुपैम्यनुगच्छामीत्येवममुंससंभ्रममुक्त्वानिजधामयांतीबबंधेत्यन्वयः ससंभ्रमंयांतीमितिवा ॥ ३३ ॥ निःशंकमरण्यदुर्गामंत्रेणवन

इत्थंयतिक्षितिपतेरनुमोघयुक्तिंमालांचमंडनगलेमलिनामवेक्ष्य ॥ भिक्षार्थमुच्चलतमद्ययुवामितींमावूचि ष्टतंपुनरुवाचयतींद्रमंबा ॥३२॥ कोपातिरेकवशतःशपतापुरामांदुर्वाससातदवधिर्विहितोजयस्ते ॥ साहं यथागतमुपैमिशमिप्रवीरित्युक्त्वाससंभ्रममुंनिजधामयांतीं ॥ ३३ ॥ बबंधनिःशंकमरण्यदुर्गामंत्रेणतां जेतुमनामुनींद्रः ॥ जयोपितस्यास्वमतैक्यसिद्ध्यैसार्वज्ञतःस्वस्यनमानहेतोः ॥ ३४ ॥ जानामिदेवींभवतीं विधातुर्देवस्यभार्यांपुरभित्सगर्भ्यां ॥ उपात्तलक्ष्म्यादिविचित्ररूपांगुप्त्यैप्रपंचस्यकृतावतारं ॥ ३५ ॥

दुर्गामंत्रेणमुनींद्रःश्रीशंकरोबबंध किमर्थमित्यपेक्षायामाह तांसरस्वतींजेतुमनाः ननुयतींद्रस्यतस्यतज्जयसिद्धमानेनकिमित्याशंक्याह त स्याःसरस्वत्याजयोपिस्वमतैक्यसिद्ध्यैनतुस्वस्यसर्वज्ञतानिमित्तकमानपूजादिसिद्ध्यर्थं उ॰ ॥ ३४ ॥ मंत्रेणबध्वाकिमुक्तवानित्यपेक्षायां तद्वचनमुदाहरति देवस्यविधातुर्ब्रह्मणोभार्यांत्रिपुरसंभेदकस्यमहादेवस्यसगर्भ्यांसहोदरां उपात्तंलक्ष्म्यादीनांविचित्ररूपंययातथाभूता मिदानींप्रपंचस्यरक्षणार्थंकृतावतारांदेवींभवतींसरस्वतींत्वामहंजानामि ॥ ३५ ॥ ॥२१॥

तस्मात्हेजननितेभक्तचूडामणिरहंयदानिजस्थानमेतुंगंतुमभ्यनुज्ञामभिदास्यामितदात्वंनिजपदंव्रजइत्येवंभूतेनिजवचनेशारदयासरस्वत्या संमतेसतिमांडनंहृन्मंडनस्याभिप्रायंज्ञातुमिच्छुरसौमुनिःश्रीशंकरोमुदितोऽभूत् मालिनी ॥ १३६ ॥ इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्रा

व्रजजननितदात्वंभक्तचूडामणिस्तेनिजपदमनुदास्याम्यभ्यनुज्ञांयदैतु ॥ इतिनिजवचनेस्मिंश्छा रदासंमतेसौमुनिरथमुदितोभून्मांडनंहृद्बुभुत्सुः ॥ १३६ ॥ इतिश्रीमाधवीयेतन्मंडनार्यकथापरः ॥ संक्षेपशंकरजयेसर्गोसावष्टमोभवत् ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ मू॰ सं॰ १३६ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

जकाचार्यबालगोपालस्वामिश्रीपूज्यपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिकृतेश्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमेऽष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ टी॰ सं॰ ॥ ६२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इति अष्टमःसर्गः समाप्तः